

VONALDÍSZES KERÁMIA KULTÚRA ELTERJEDÉSE AZ ALFÖLDÖN

Az 1955-ben megtartott Régészeti Konferencia összegezte a hazai őskori kutatás állását, rámutatva arra, hogy az utolsó tíz év anyaggyarapodása ellenére a biztos alapon nyugvó kronológia és az egyes kultúrák származásának kérdéseiben számos kérdés vár megoldásra.¹

Az utolsó tíz év újabb kőkori kutatásai — akadémiai tervmunkák, leletmentő ásatások, megindult terepbejárások — lehetőséget adtak arra, hogy a bükki és tiszai kultúra köré csoportosuló kérdéseket felvessük, néhol helyesbítve vele a korábbi kutatások eredményeit.²

A múzeumokban levő közöletlen neolitikus anyag felgyűjtése, az új gyarapodásból származó hiteles anyag alapján vetettük fel a vonaldíszes kerámia kultúra nagy területet elfoglaló megjelenését az Alföldön. A lebői, Folyás-szilmei ásatás eredményei irányították rá a figyelmet³ s a további kutatás érdekében szükségesnek tartjuk az anyag közreadását, hozzájárulva vele a sokszínű neolitikus kultúrák szétválasztásához az újabb leletanyag alapján.⁴

¹ Conference Archeologique Bp. 1955. Budapest. Kézirat.

² Csalog J.: FA III—IV (1944. 1—16.) — Csalog J.: FA 7. (1955. 23—44.) — Kutzián I.: MM 1946. 45—52. — Korek J.: Arch. Ért. 1951. 68—72.

³ Folyás-Szilmei ásatás 1950-ben volt, vezette Kutzián I., a lebői feltárást 1950-ben Korek J. vezette.

⁴ Az anyag közreadásánál az alábbi problémák voltak:

1. Egyes lelőhelyek anyaga keveredést mutat, különösen a bükki és a tiszai kultúra szál-
lásterületén. Ezért az uralkodó jelleget adó anyagot vettük alapul. A bükki kultúrával érint-
kező területen csupán jegyzetben közöljük azokat a lelőhelyeket, amelyeknek anyagában a
vonaldíszes stíuselemek előfordulnak. A tiszai kultúra területén csupán azokat a jellegében
tiszai kultúrába sorolható lelőhelyek anyagát vettük fel, ahol a vonaldíszes kultúra kerámiája
határozottan jelentkezik.

2. Nem vettük fel azokat a csak irodalmi adatokból közölhető lelőhelyeket, amelyeknél
az anyag nem áll rendelkezésre és nincs mód a biztos besorolásra.

3. A már közölt anyag újbóli közlését mellőztük, és csupán a legjellegzetesebb darabok,
típusok bemutatására törekedtünk.

4. A lelőhelyeket az 1956. évi közigazgatási térkép alapján adjuk, azon belül járásonként
csoportosítva, járáson belül pedig földrajzi elhelyezkedés sorrendjében tüntetjük fel.

Rövidítések: MNM. R. O. = Magyar Nemzeti Múzeum-Régészeti Osztály. Adattár =
Magyar Nemzeti Múzeum-Történelmi Múzeum Adattára. Ltsz = Leltári szám.

Pest megye⁵

1. *Tápióság-Zsiger, monori j.* A lelőhelyről Tompa F. közölt egy edényt, amelyet a vonaldíszes kerámiába sorol. A közölt mélytál felületét szegletes vonalú karcolások díszítik.⁶

2. *Pécel.*⁷ Reinecke közli a lelőhelyet, az anyag 1865 óta van a Magyar Nemzeti Múzeumban. A közölt cserépdarab a legjellegzetesebb zselizi díszítést mutatja.

Szolnok megye

3. *Szolnok környéke.* Közlelbbi lelőhely nélkül közölt Márton Lajos egy tömlőalakú kétszájú edényt.⁸ Valószínű lelőhelye Solnok-Paládicspuszta. Az ovális alakú edény közép-tengelyében 3 függőleges irányú bekarcolás fut végig a fenéig. A bemélyítések pontokban végződnek. Az osztó karcolást két helyen mindhárom vonalon egy-egy pont szakítja meg, amelyből két vonalból álló karcolt vonaldísz indul ki és kapcsolódik a másik oldalhoz. A kettős száj belső, illetőleg külső oldalát a szájnyílás felező pontjában négy pontban végződő karcolt vonaldísz fedi. Az edény magassága kb. 24 cm.

4. *Szolnok-Villanytelep.*⁹ 1934-ben gátépítés alkalmával állítólag a villanytelepnél Szitkei Béla mérnök talált egy edényt, amely Balogh Béla letéteképpen került a solnoki múzeumba. A hengeres nyakú edényen vízszintes nyílású kerek bütykök vannak. Az edény hasa a négy dudoros képzéssel szegletesedőnek ható alakot mutat. Az edényt vörös alapon fekete íves vonalú festés borítja. M: 12,2, F: 4 cm. A festés a Tóció-völgyi anyaggal (Szántai halom, László halom) mutat azonosságot s annak kísérő kerámiája alapján lehet beosztani a vonaldíszes kerámia helyi csoportjába.

5. *Szandaszőlősi—Pusztakengyel, solnoki j.*¹⁰ Pontos lelőhelye a Solnok-Szandaszőlősi országút pusztakengyeli elágazásánál a 103 magassági pont környéke. A Tisza árjától védett 96—103 tengerszint magasságú gáton Balogh Béla nagykiterjedésű őskori telepet rögzített 1926-ban. A solnoki múzeumba került cserépanyag a vonaldíszes kerámia körébe tartozik, tiszai díszítő elemekkel (Ltsz: 54. 36. 1—10). A cserépanyagban találunk egy edényoldalból készült zeg-zugvonallakkal díszített orsógombot (II. 16), zárt szegletes vonalú karcoldíszű (II. 18) ékalakú és párhuzamos, ívesen karcolt (II. 20) kisebb töredéket rácsmintával (II. 17). Egy nagyobb tál töredéke is van az anyagban, amelynek peremét sorban egymás alá elhelyezett bemélyített körök díszítenek (II. 19). A perem díszítésének e módja a mintázat nélküli vastagabb falú töredékeken nagyon gyakori, a vonaldíszes kerámia Folyás-szilmei telepén. A tiszai kultúra textilmintáját edényoldal töredékek képviselik (II. 22). A lelőhely anyaga jellegében vonaldíszes kerámia, de a tiszai kultúrával való érintkezése folytán annak díszítő gyakorlatát átveszi.

6. *Tószeg, Kénsavgyár, solnoki j.* A gyár építkezésénél Kaposvári Gyula telephelyet észlelt. A solnoki múzeumba került leletanyag (Ltsz: 54. 37. 1—5.) a vonaldíszes kerámia keveredés nélküli anyagát mutatja, íves és szegletes karcolásokkal (II. 12—15).

7. *Tószeg-Tizsakanyar, solnoki j.*¹¹ A Tószeg alatti Tisza kanyarnál a Király-úttal szembeni meredek part szakadékában Balogh Béla vonaldíszes kerámia telephelyét találta meg.

⁵ A Pest megyei lelőhelyek közé nem vettük fel Aszód, Vas téglagyárból (MNM. R. O. 17/1935) és az egi múzeumba került anyagot, amely jellege folytán akár a tiszai, akár a vonaldíszes kerámia körébe is beosztható. Kihagytuk a nagykőrösi lelőhelyet is (MNM. R. O. 7/1935), mert az anyag kevés és jellegtelen a biztos kormeghatározáshoz.

⁶ Tompa F.: 25. Jahre Urgeschichtsforschung. Bericht 1934. 5. Taf. 7. 12. Az edény őrzési helyéről Tompa az egi gimnáziumot jelölte meg.

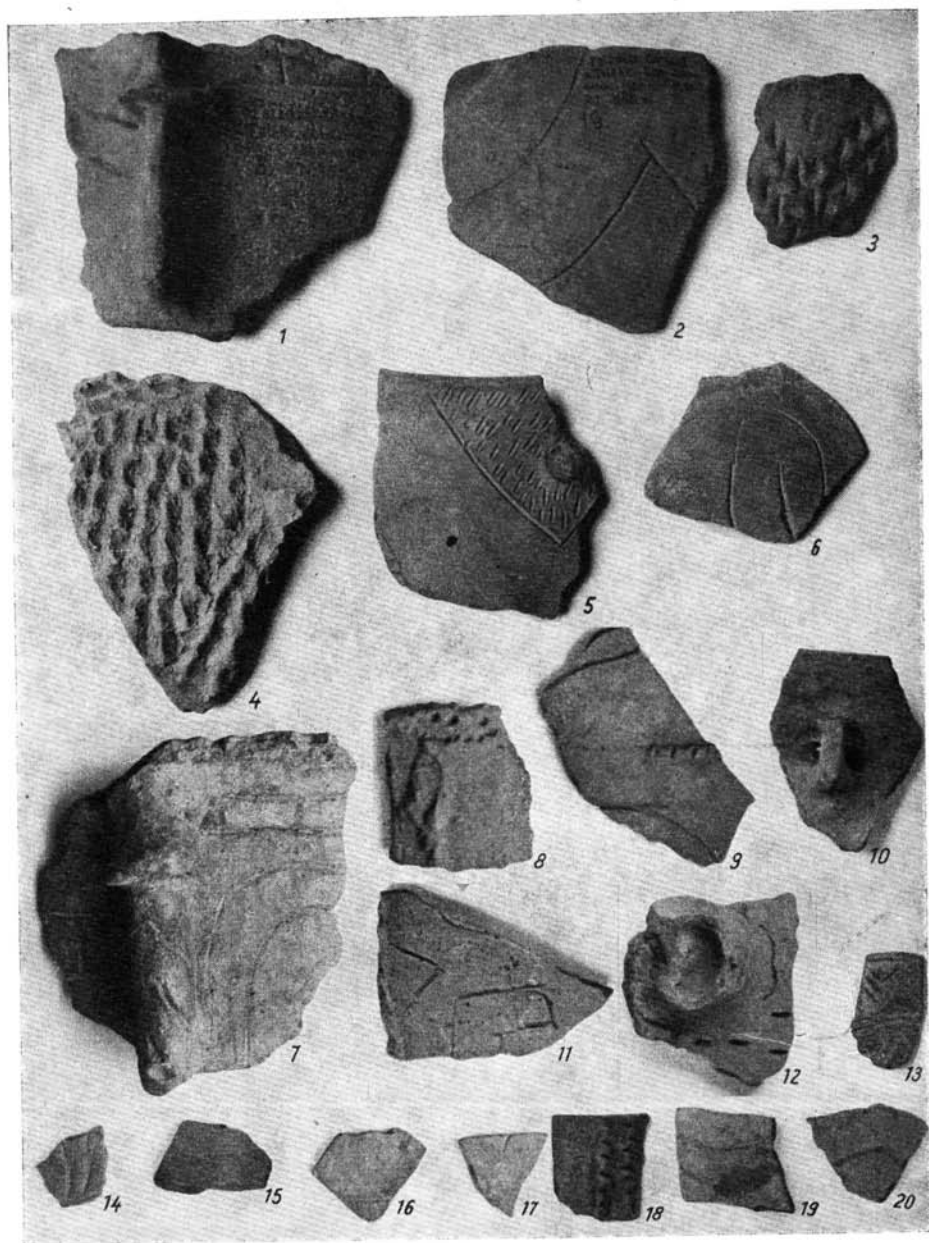
⁷ Reinecke: Arch. Ért. 1896. 294. 4. ábra. — Közölve még: Arch. Közl. 1865. 48. 3. á.

⁸ Márton L.: Arch. Ért. 1909. 156. 2—3. á.

⁹ Csalog J.: FA 1955. 37. VI. t. 3.

¹⁰ Adattár 68. Sz. I.

¹¹ Adattár 68. Sz. II.

Tafel I. tábla. 1—6 = Tószeg-Paládcicspuszta; 7 Szolnok környéke = Umgebung von Szolnok;
 8—10 = Tiszaigar; 12—15 = Tiszaföldvár; 13—17 = Tiszavárkony.

Néhány jellegzetes cserép a szolnoki múzeumba került. A cserépanyag azonos a paládicspusztai anyaggal. Leggyakoribb a mélyített íves és szegletes vonaldísz, a rovátkolt perem, ujjbenyomásos, rátett dísz.

8. *Tószeg—Paládics puszta, szolnoki j.* A Történeti Múzeum Régészeti Osztályának leltárkönyvében szerepel egy cseréptöredék Tószegről (Ltsz: 85. 1902. 65.), amelynek lelőhelye Paládics puszta. A vastagfalú töredék jellegzetessége a hengeres oszlopszerű tagolt fogantyú, amelyet a vonaldíszes kerámia íves karcólása díszít. A töredék felületén karcolt dísz, kettős párhuzamos mélyített vonalból alakított négyszögminták láthatók (I. 7.).

Balogh Béla Tószeg—Paládicspuszta „Telek“ lelőhelyről 1926-ban újabb anyagot gyűjtött.¹² Az anyag egyöntetű, s a vonaldíszes kerámia alföldi elterjedésének legsajátosabb díszítőelemeit adja. Képviselve van benne a plasztikus, szegletes metszetű megvastagodó gyűrűvel képzett fogantyú (I. 1.), az íves karcolású, félgömbformájú edények (I. 2, 6.), a teljes felületet beborító függőleges sorban álló ujjbenyomással tagolt plasztikus dísz (I. 4.), az ékbe futó csipésszerű díszítés (I. 3.). Jellegzetes a háromszögű karcolt vonal között alkalmazott soros tűzdelés (I. 5.).

9. *Tiszavárkony—Hugyinpart, szolnoki j.*¹³ Lelelőhelye a Nagylápos és várkonyi felsőrét keleti határában levő gátszakasz 20—21 km közötti területe. Az avar temető leletmentő munkálatai során Kaposvári Gyula a neolitikus telep nyomaiból néhány cserépet gyűjtött be a szolnoki múzeumba (Ltsz: 54. 36. 1—10). Az anyag a vonaldíszes kerámia körébe tartozik. A vörösszürkés töredékeket párhuzamos ívelt karcolások borítják (I. 13—17.). Egy vastagfalú töredék nyakhajlásán ujjbenyomásos borda fut körbe. A szórványanyagának minősülő leletanyag keveredés nélküli, egyöntetű.

10. *Tiszaföldvár, Községi legelő, szolnoki j.*¹⁴ György József tanító leletbejelentése alapján szereztünk tudomást a lelőhelyről. A lelőhely a községi legelő síkból kiemelkedő területe. A 60—70 cm mélyről kiásott cserépanyag a szolnoki múzeumba került. (Ltsz: 54. 40. 1—24.). Anyaga a vonaldíszes és tiszai kultúra stílusát mutatja. A vonaldíszes kerámiát párhuzamos bekarcolt díszítéssel három töredék képviseli (I. 19, 20.). Egy vörös színű oldaltöredéken zárt, megtörtvonalú díszítés és ékalakú karcolás van (I. 11.). Egy edényperem töredéket függőlegesen álló kétsoros rovátkolt borda díszít (I. 18.). E díszítési mód egyaránt ismert a tiszai és vonaldíszes kerámiából. Fontos darab egy vastagfalú töredék, bütykökkel, tűzdeléssel (I. 12.). A plasztikus ujjbenyomásos vastagabbfalú töredékek a vonaldíszes kerámiára jellemzők. A tiszai kultúra díszítő motívumát a jellegzetes meandert virágcserep formájú fenéktöredéken, kidolgozású töredékeket egyenes vonalú bekarcolás és vörösfestés fed. A leletanyagban van szegletes edényből származó oldal és egy másik oldaltöredéken találjuk. A vastagfalú, durv még 4 db 3,5 cm átmérőjű vörös agyaggolyó.

11. *Szászberek, szolnoki j.* Lelelőhelye a Berenta II kanyarja, a Zagyva parton, az út és a Zagyva közti kiemelkedő hát.¹⁵ Balogh Béla 1926-ban kis próbaásatást végzett a hát legmagasabb pontján s 170 cm mélységig talált kultúrrejteget, településsel (putrinyomok, égett sártapasz). Az ásatásból és a mélyszántásból előkerült anyag a szolnoki múzeumba került, s a vonaldíszes kerámia keveredés nélküli anyagát tartalmazza. A karcolt díszítések között az általánosságban használt, többnyire íves párhuzamosak az uralkodók, de használja a szegletes, ékalakú mélyítéseket is (1. kép). Az oszlopfejes edényfogantyú két példánnyal van képviselve, s e példányoknál a fogantyú kerek végződése erősen tagolt. A vastagfalú edényeken gyakori az edény nyakhajlásán körülfutó plasztikus dísz ujjbenyomással. Az edénytesten levő, vízszin-

¹² Adattár 68. Sz. I.

¹³ Adattár 188. T. II.

¹⁴ Adattár 31. T. I. Bejelentés szerint a község más pontjain is kerültek elő telepnymokat mutató cserépek, amelyeknek anyaga az MNM. R. O.-ba került.

¹⁵ Adattár 68. Sz. I.

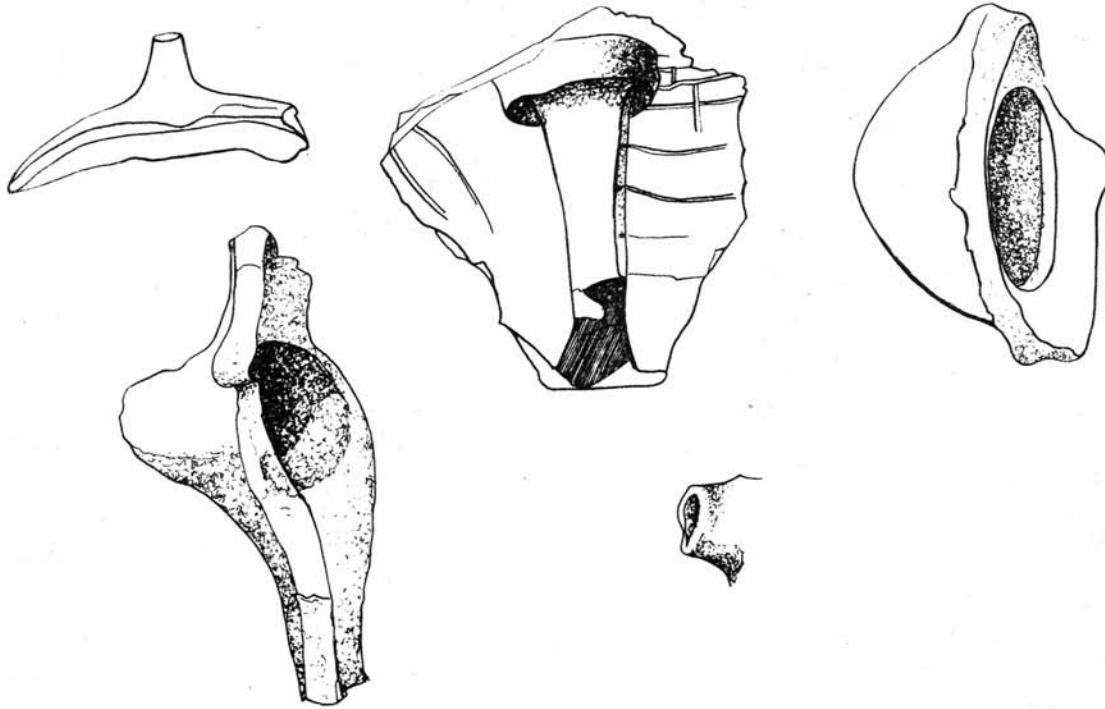

Abb. 1. kép. Szászberék

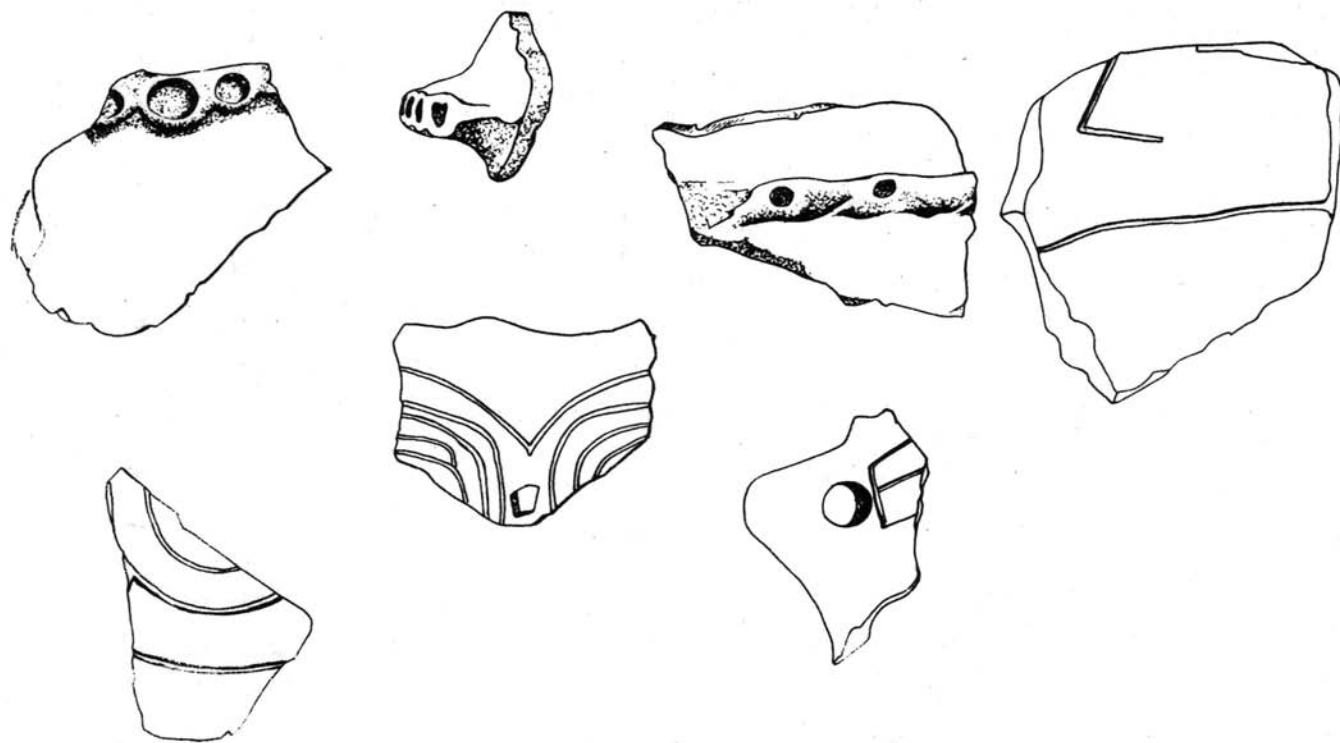

Abb. 2. kép. Szászberék

tesen álló bütyökfogantyúk ujbbenomással tagoltak. A fülek formája inkább szegletesedő, vastagok, átlukasztásuk kicsiny. Gyakori a hólyagos dudor alkalmazása (2. kép). Vörössárga színű anyagban a nagyméretű dudorok jelenléte a kultúra ismertető jegyének éppoly fontos típusa, mint a karcolt vonaldísz. A gazdag kőszerszám anyagban a kaptafa alakú kőbalta van túlsúlyban, a kisméretű hasonló alakú vésők mellett, de találunk az anyagban 3 kisméretű trapézalakú és 3 átfúrt csiszolt kőbaltát is. Néhány pattintott szilánk és egy juhcsontból készült csontár egészítik ki a lelőhely anyagát.

12. *Szászberek—Bogárvó, szolnoki j.*¹⁶ Lelőhelye az alsószászbereki határrészen levő Bogárvó nevű domboldal. E lelőhelyről Balogh Béla 14 kőbaltát gyűjtött be, köztük egy liditből készült 18 cm hosszú kaptafaalakú, szépen csiszolt példányt és néhány a felsőszászbereki lelőhely anyagával teljesen megegyező cserepet. Előkerült még egy kettős csonkakúpformájú, sárga színű edényke. Feltűnően kis szájnnyílás (1,5 cm) edény, sárgás vöröses színű, magassága 6,1 cm. E lelet Balogh Béla magángyűjteményében volt, de a szolnoki múzeumba nem került be.

13. *Törökszentmiklós, Tenyősziget, szolnoki j.*¹⁷ A mezőtúri út mellett levő „Sziget” a Tiszameder külső partján levő dűnetető. Sőregi J. ásatása a bronzkori urnatemető alatti rétegből. Sőregi az idézett jelentésében a 26. lapon közli a temető térképét, amelynek egyik sírja alatt tűzhelyet talált. A tűzhely mélysége 140 cm, vastagsága 72 cm, átmérője 120 cm. A tűzpad 72 cm szokatlan elképzelhetetlen vastagsága inkább azt sejteti, hogy olyan hulladék-gödör lehetett, amely sártapasszal, hamus földdel töltődött ki. A Sőregi által közölt leletanyag a legtisztább tiszai díszítőelemeket és formákat képviseli, de találunk a töredékek között a vonaldíszes kerámia körébe utalható díszítéseket is.

14. *Tiszaróff, kunhegyesi j.* Közélebbi lelőhelye az Alsóréti szakadó part. Az anyag Petróczy József felszíni gyűjtéséből származik, MNM Őrzi 15/1947. ltsz. alatt. A cserépanyag a vonaldíszes kerámia és a tiszai kultúra kevert sajátságait mutatja. Az anyag a vonaldíszes kerámiának olyan keveredését mutatja, amelyben az uralkodó elem még a vonaldíszes kerámia íves és szegletes mélyített vonalvezetése, de rajta a tiszai sajátságok erősen kiütököznek. A nyúltabb, hordóformájú edények (II. 3.) és a benyomott bütyökdísz (II. 1, 2, 9) a jellemző. Jellegetes vonaldíszes sajátosság a plasztikus benyomott rátett dísz (II. 4, 6) és a függőleges, vízszintes tűzdelés (II, 2, 5). A fiatalabb vonaldíszes kerámia függőleges vonalkákkal megszakított stílusa is képviselve van (II. 7.). A bükki kultúra kisméretű beütését egy meandroid díszű peremtöredék (II. 8.) s egy igen kisméretű kiöntőcső jelzi (II. 10.). A leletanyag legközelebb áll a Folyás-Szilmegeen feltárt telephez. A cserepek színe, kopottsága és a vörös festés nyomai is a szilmegei anyaghoz kapcsolja.

15. *Tiszaörvény, tiszafüredi j.* Közélebbi lelőhelye a temetődomb, ahonnan jellegében a tiszai kultúrához tartozó telep cserepei között néhány lineáris díszű töredék és szilmegei színezetű cserép is van. A leleteket a MNMRO Őrzi 1/1943. cserépleltári szám alatt.

16. *Tiszaigar—Csikóstanya, tiszafüredi j.*¹⁸ Lelőhelye az Erdőmajortól DNY-ra levő 90 m-es magassági pont és a Tiszaigar—tiszaörsi országút tiszai hídfeje közti egyenes felező pontja. Gátépítési munka során Szabó János sírokat és neolitikus telepnyomokat tárt fel. Az ÉK irányú dombhát a Tiszaderzs-cserközi pusztá, Tisza holtágnak egy morotvája veszi körül. A domb alig 100 m-re fekszik a vízparttól, legmagasabb pontja 90,1 m.

Az ásatás szelvényében 30 cm-re jelentkeztek a cseréptöredékek, s a felület ÉNy-i sarkában kagylóréteget észlelt az ásató. E réteg 60-tól 76 cm mélységig tartott. 78 cm mélyen égett vöröses föld és szénréteg mutatkozott. A réteg 120 cm mélyen tűnt el. Alakja szabály-

¹⁶ Adattár 68. Sz. I.

¹⁷ D. M. É. 1939—40. 24—30.

¹⁸ Adattár 243. T. III.

tan köríves, feltehetőleg tűzhely volt. E felületben feküdt az első sír, a csontváz alatt a sárgás agyagos altalajt 156 cm mélyen észlelte.

A telep belső rétegződése mutatja, hogy a település többretegű, mégha azonos csoporton belül is van. Erre utal a csontváz felett fekvő kagylóréteg, a csontváz alatt észlelhető kultúr-reteg az esetleg meg nem figyelt gödörben. A cserépanyagból igen kevés a jellegzetes, ami a kormeghatározást megnehezíti.

Az apróbb töredékek között van egy alacsony csőtálpgyűrű, rajta párhuzamosan bekarcolt vonal mellett mindkét oldalon elhelyezett rácsos háromszög. Egy töredéket ék alakban összefutó négy széles, mély karcolás díszít. A karcolt vonalak által képzett szalagszerű mezőben vörös festés nyomai észlelhetők. A vonaldíszes kerámia íves karcolását képviseli egy töredék, rovátkolt bordadíszsel (I. 9.). A vékonyabb falú edényekből származó töredéken kör alakú betűzdelések láthatók, amely szintén a vonaldíszes kerámián gyakori (I. 8). Az edények fülei vagy szegletesek, vagy kis nyílásúak, hegyes hajlással (I. 10).

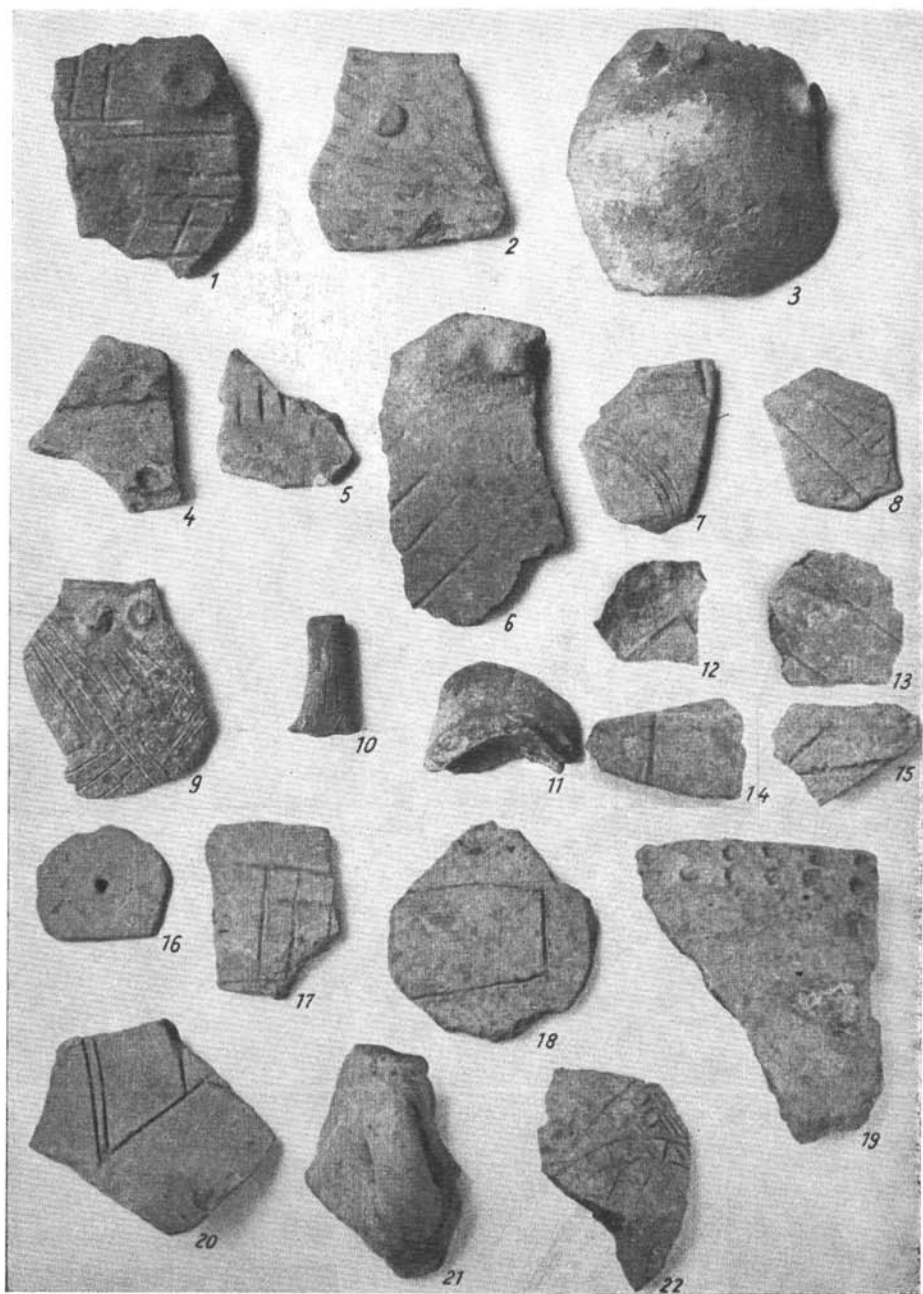
A telep korának meghatározására Szabó János olyan alföldi lelőhelyekről keresett analogiát, ahol a neolitikus, illetőleg aeneolitikus anyag együtt fordul elő, vagy tisztán képviseli a korai rézkort (Szakálhát 7. gödör, 1. sír, Kotacpart-Vata tanya 7. sír, Herpály). Az analogiák alapján megállapította, hogy mind a sírok, mind a település aeneolitikus, de a telep- anyag egy része a neolitikum felé mutat a tiszai kultúrához. A telepet a korai rézkor kialakulásának idejére helyezi és ebbe vágták be a java aeneolitikus sírokat. A sírmelléklet két edénye formában valóban közeláll a neolitikumi kerámiához (pl. Kenézlő), de nem elégséges a korai rézkor körébe való besorolásra. A telep a vonaldíszes kerámia körébe tartozik, nemcsak a jellegzetes anyaga alapján, hanem abból a negatív bizonyítékból is, hogy a vonaldíszes kerámia telepein viszonylag kevés a díszítés, pl. a tiszai kultúrához viszonyítva.

17. *Jászdózsa-Kápolnahalom, jászapáti j.*¹⁹ Prücher József gyűjteményéből szerzett 1936-ban a jászberényi múzeum 3 cseréptöredéket, amelyet az iskola szélén ástott vályogvető gödörben találtak 3 m mélyen. A három töredék azonos jellegű, s a vonaldíszes kerámia párhuzamos mélyített széldíszítményei, íves és egyenes karcolások díszítik. Komáromy J. a Bükk I-be sorolja az azóta elveszett leleteket.

18. *Kunszentmárton-Kettőshalom, kunszentmártoni j.* A tiszai kultúrába tartozó telep- anyagot őriz e lelőhelyről a szentesi múzeum. Az anyagban találunk egy peremtöredéket, amelyet függőleges kannelurák kísérnek. A töredék oldalát tiszai jellegű bekarcolás díszíti (Ltsz: 49. 32. 2.). A tiszai anyagon fellépő vonaldíszes motívumok egy másik töredéken is kimutathatók (Ltsz: 49. 33. 28.). E lelőhelyről származik egy arcós urna töredéke, amelyet 1930-ban találtak.²⁰ Az urna meglévő nyakrésze vastagfalú nagy edényből származik. Az edény hasrészét íves vonaldísz borítja. A Szentes környéki többi arcós urnának (Szentes-Megyeház, Szentes-Nagyhegy) a vörös festésen kívül még négy jellemzője van. Az egyik az arc ábrázolása, a bemélyített szemekkel és az orrnak plasztikus képzésével. A másik az arc alatt levő M alakú díszítés, ami gyakori díszítő elem a tiszai kultúrában, sőt az egyébként díszítetlen edényeken is előfordul. Harmadik sajátossága a vállon levő állatfejes fogantyú. A negyedik jellemzője a nyakhajlásban körülfutó és a fogantyúknál megtört megszakadó ujjbenyomással tagolt plasztikus dísz, amelynek kapcsolata a vonaldíszes kerámia felé mutat, de nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy a körös kultúra edénművelésének hatásai élnek tovább.

¹⁹ J. É. 1938—43. 113, 115. Komáromy J. Adatok Szolnok városának történetéhez (J. É. 1938—43. 7—77.) cikkének 73. oldalán közölt térképen neolitikus lelőhelynek jelzi Kápolnáshalom, Zagyvart-Öregdűlő, Tarna partján Fehértó, Zagyvarékás lelőhelyeket. Zagyvarékásról Balogh Béla is megemlékezik. Feltehetőleg az említett lelőhelyek a vonaldíszes kerámia körébe tartoznak, de az elveszett anyag miatt biztos lelőhelyül nem vettem fel.

²⁰ Csallány D.: Gesichtsdarstellungen auf Gefäßen der Teisskultur. Germania 1939. 145. Taf. 15. 2.

Tafel II. tábla. 1—11 = Tiszaroff; 12—15 = Tószeg-Kénsavgyár; 16—22 = Szanda-Szólós.

19. *Kunszentmárton-Kökényzug, kunszentmártoni j.*²¹ A község É-i oldalán vonaldíszes kultúrába tartozó telepet talált terepbejárása során Kalicz Nándor.

20. *Kunszentmárton-Érpart.*²² A téglagyár közelében a vasútvonal metszi az érpartot. A szélmalomtól D-re a homokbánya környékén állapít meg Kalicz N. e korba tartozó lelőhelyet.

21. *Kunszentmárton-Érpart.*²³ A telekhalomra vezető országút metszi az Érpartot. A metszéspontnál az országúttól DK-re a magasfeszültségű tartóoszlop környékén talált Kalicz N. telepre utaló cserepeket.

22. *Kunszentmárton-Érpart.*²⁴ A községi DK-i szélén is metszi a vasút az érpartot. E helytől 1,5 km-re kisebb vonaldíszes telephelyet rögzített.

23. *Kunszentmárton-Érpart.*²⁵ Lelőhelye a községtől D-re húzódó jól kiemelkedő partmagaslat a régi Körös-meder mellett a gépállomás területén. 1950-ben végzett leletmentő ásatáskor neolithkori telepanyag is felszínre került a gépállomás É-i részén. A leletanyag tisztai jellegű (meander díszes edényfedő, virágcserepforma, lábalakú fogantyú), azonban van közte vonaldíszes kerámiaira jellemző töredék is. (Szolnoki Múzeum, Ltsz: 38. 55. 1—11.). Határozottan vonaldíszes kerámia stílusát képviselik a perem alatti hornyolt díszítések és a rátett díszű töredékek.

24. *Kunszentmárton-Érpart.*²⁶ A telekhalmi országúttól kb. 600 m-re DK-re a part derékszögben megtörik. A törésnél képződött partszögletben, a tanya mögött vonaldíszes telep fekszik.

25. *Kunszentmárton-Érpart.*²⁷ A Bábocka-halom mindkét oldalán a partvonalat hosszú sávján vonaldíszes cserepeket talált Kalicz Nándor.

²¹ A Tisza—Körös köz lelőhelyeiből csupán a Körös balparti lelőhelyeit közlöm, Kalicz Nándor terepbejárása alapján. Adattár 264. K. III. Kalicz 14. lelőhely.

A Tisza—Körös közti lelőhelyeket Kalicz N. ismertette a Tiszazug őskora c. cikkében (Jászok 1955. III. 34—41.). E dolgozatában 38 helyről határozta meg a vonaldíszes kerámia kultúra lelőhelyeit. Terepbejárását részletesen kidolgozta a Tiszazug őskori települései c. munkájában (Régészeti Füzetek 8. sz. 1957.). Ebben a következő lelőhelyeket említi: 105. Csépa-Ludasdűlő, szélmalom. 106. Csépa-Melegér. 107. Csépa-Téglaház (anyaga MNM. R. O. Ltsz. 138/1883. 651—691, 735, 764, 765). 108. Csépa-Telekpart. 109. Csépa-Csipsárpart I. 110. Csépa-Csipsárpart II. 111. Csépa-Csipsárpart III. 112. Kungyalu-Körtvélyes I. 113. Kungyalu-Körtvélyes III. 114. Kungyalu-Körtvélyes IV. 115. Kungyalu-Körtvélyes VI. 116. Kunszentmárton-Kékes II. 117. Kunszentmárton-Kékes III. Téglavető. 118. Kunszentmárton-Kékes IV. 119. Kunszentmárton-Kékes V. 120. Kunszentmárton-Bohonya III. 121. Nagyrév-Temetőpart. 122. Nagyrév-Sápipart I. 123. Nagyrév-Sápipart II. 124. Nagyrév-Sápipart III. 125. Őcsödi hídfő. 126. Szelevény-Bivalyos. 127. Szelevény-Hosszúhát. 128. Szelevény-Kisasszonypart II. 129. Szelevény-Peczekpart I. 130. Szelevény-Peczekpart II. 131. Szelevény-Menyasszonypart II. (Szentesi Múzeum Ltsz: 52. 1—43.), MNM. Ltsz. 138/1883. 463—598. 132. Szelevény-Tóközpart V. vasúti átvágás. 133. Szelevény-Telekpart I. 134. Szelevény-Telekpart II. 135. Tiszaföldvár-Sziget. 136. Tiszainoka-Szigetpart II. 137. Tiszainoka-Szigetpart IV. 138. Tizsakürt-Tópart. 139. Tizsasas-Rév I. 140. Tizsaug-Tópart II.

Kalicz N. még az alábbi lelőhelyeket sorolja valószínűleg a vonaldíszes kerámia körébe: 1. Kunszentmárton-Kékes I. Tanyaközpont. 2. Tiszainoka-Szigetpart III. 3. Tiszainoka-Szigetpart VI. 4. Tizsakürt-Földesér. 5. Tizsakürt III. Műút mente. 6. Tizsasas-Körösi Imre földje (Kalicz i. m. 27—39. l.). Az általa felvett lelőhelyeket folyamatos sorszámmal láttuk el, és a térképen feltüntettük. Az utóbbi, nem biztosan meghatározott lelőhelyeket a térképen nem jelöljük.

²² Adattár 264. K. III. Kalicz 17. sz. lelőhely.

²³ Adattár 264. K. III. Kalicz 19. sz. lelőhely.

²⁴ Adattár 264. K. III. Kalicz 24. sz. lelőhely.

²⁵ Adattár 397. K. IV.

²⁶ Adattár 264. K. III. Kalicz 20. sz. lelőhely.

²⁷ Adattár 264. K. III. Kalicz 31. sz. lelőhely.

26. *Kunszentmárton-Érpart*.²⁸ Az Érpart és a vasútvonala községi metszéspontjától É-ra a dűlőút É-i oldalán neolitikus telep húzódik, felszínen mutatkozó sártapaszokkal.

27. *Kunszentmárton-Érpart*.²⁹ A Kovás-halomnál az Őcsöd felé vezető országút elvágik. Ott, ahol a kövesút párhuzamosan fut az érparttal, több helyen szórványosan vonaldíszes kerámia cserepeit találta meg Kalicz Nándor.

28. *Kunszentmárton-Érpart*.³⁰ A Bábockai-tanya D-i oldalán vonaldíszes kultúra telephelyét észlelte Kalicz N.

29. *Túrkeve-Túrkedd*.³¹ Közelebbi lelőhelye a Nagy halomtól ÉK-re 50 m. Méri I. vonaldíszes cserepeket gyűjtött be terepbejárása során.

30. *Túrkeve-Himesd*.³² Osváth Mihály földjéről jellegzetes, íves, karcolt vonaldíszes kerámiába tartozó cserepeket gyűjtött össze Méri I.

31. *Túrkeve-Lyukashalom*.³³ A vízparton álló Lyukashalom tiszai kultúrába tartozó telepanyagát észlelte Méri I. A cserepek között a vonaldíszes kerámia töredékei is képviselve vannak.

32. *Karcag-Berekhalom*.³⁴ Méri I. 1949-ben végzett régészeti terepbejárása során több neolitikorinak látszó lelőhelyet talált, amelyeknek anyaga a vonaldíszes kerámia körébe tartozik.

33. *Karcag-Kápolnás*.³⁵ Leőhely az Üllő-lapos É-i partján fekszik, a középkori templomhelytől É-ra.

34. *Karcag—Törökbor*.³⁶ A lelőhely Gál Lőrinc és Fekete István földjén van.

35. *Karcag-Fabinka*.³⁷ A lelőhely Szentesi Sándor földjén fekszik.

Hajdú-Bihar m.

36. *Tiszacsege* (polgári j.).³⁸ Leőhely Kőszegi Frigyes 1955. évi leletmentő ásatásából ismert. A leletek között találunk egy zeg-zug vonalmintás sárgás-vörösré égetett edénytöredéket, amely az ását szerint a tiszai kultúrába tartozhat. Az anyagban mutatkozó körömbenyomásos töredék megerősítik a lelőhely anyagának a vonaldíszes kerámia való tartozását.

37. *Tiszacsege-Kecskepuszta*. Az öntöző főcsatorna építésénél gyűjtött be Sőregi János néhány töredéket 1938-ban. Déri Múzeum Ltsz.: 37/1948. 8—13. Az előkerült cserépanyag közepes kidolgozású, szürke színű. Karcolt díszítésűek, többségükben geometrikus, de az íves vonalvezetés is előfordul (IV. 17—20). A telep jellegét csontár, kaptafaalakú kőbalta fél-töredéke s egy kettős csontgyűrű erősíti meg. A csontgyűrű a tiszai kultúra hatását mutatja, s ezzel kapcsolható össze az a töredék is, amelyen a vonaldíszszerű karcolt díszítés meandrikus képzésű.³⁹

38. *Egyek-Rózsástelek* (polgári j.).⁴⁰ Az Áruaktározási Vállalat helyi építkezése közben 1953-ban két zsgorított sír került elő. A telepbe ásott sírok a telep kerámia anyagából ítélve

²⁸ Adattár 264. K. III. Kalicz 26. sz. lelőhely.

²⁹ Adattár 264. K. III. Kalicz 40. sz. lelőhely.

³⁰ Adattár 264. K. III. Kalicz 30. sz. lelőhely.

³¹ Adattár 34. P. I. Méri I. több lelőhelyről gyűjtött be anyagot, de a kevés, nem eléggé jellegzetes anyag nem elég a kormeghatározáshoz, s ezért Himesdre, Csejt-Magashalom, Berettyópart-Sárgadomb, Póhalompuszta, Igali-Ólajos, Berekhalma lelőhelyeket nem vesszük kataszterbe.

³² Adattár 34. T. I.

³³ Adattár 34. T. I.

³⁴ Adattár 34. K. I.

³⁵ Adattár 34. K. I.

³⁶ Adattár 34. K. I.

³⁷ Adattár 34. K. I.

³⁸ Adattár 284. T. III.

³⁹ Mérey Kádár a hortobágyi csatornázási munkáknál helyszíni megfigyelés alapján bronzkori telep között neolitikus kőbalta és árat figyelt meg. Adattár 43. T. I.

⁴⁰ Adattár 45. E. I.

e körbe tartoznak. A Déri Múzeumba került szórványanyag teljes azonosságot mutat a Debrecen-környéki halmokban feltárt zsugorított csontvázak környezetében előkerült leletekkel.

39. *Polgár-Csöszdomb, polgári j.* Bender gyűjtéséből őriz a Történeti Múzeum 16/1946. cserépnapló szám alatt néhány töredéket, amelyeket a vonaldíszes kerámia motívumai díszítenek. A zeg-zugos függőlegesen haladó bemélyített vonaldísz (III. 18.) és az edény vállán körülfutó kettős íves karcolás (III. 19.) a legjellemzőbb darabok. Szokatlanabb a csótalptöredék, amelyen a körbefutó karcolás azonos stílust mutat, azonban a függőlegesen elhelyezett pontors dísz a korai rézkor csótalpas edényeinek jellemzője.

40. *Polgár-Folyás-Szilmeg.*⁴¹ 1950-ben B. Kutzian Ida nagyobb telep kisebb részét tárta fel. A feltárás során 5 melléklet nélküli zsugorított csontváz is napvilágra került.

41. *Polgár-Basatanya.*⁴² Az 1952—53. évi feltárás során hulladékgyödrökből jellegzetes szilmegi anyag is feltárára került.

42. *Polgár.* Ismeretlen lelőköriülmények között került a miskolci múzeumba egy csöves-talpu tál töredéke. A tálon zárt mélyített vonaldísz látható a tiszadadi edényhez hasonló megoldásban. (Ltsz: 53. 137, 1.).

43. *Újtikos-Órház.* Petróczy József gyűjtéséből Tikos-környéki lelőhelyekről származó anyag került be a MNM. R. O.-ba. Valamennyi telephelyről származik, szórványnak minősíthető.

A lelőhely a Tikos-féle vezető vasútvonal melletti órház közelében levő domb. E lelőhelyről származó cserép (Ltsz: 1939—52.) kimetszett díszítésével nehezen illeszthető be egy kultúrába. Sajátosságai a vonaldíszes kerámiához kötik.

44. *Újtikos-Néptelep.* Közlebről meg nem határozható helyről, a bodrogkeresztúri kultúra cserepeivel együtt került be egy lapos formájú hálósúly s egy vonaldíszes jellegű töredék (Ltsz: 2/1946. cserépnapló).

45. *Újtikos-Rakodópart.*⁴³ Péceli kultúrába tartozó cseréptöredékekkel együtt gyűjtött össze Petróczy vonaldíszes kerámiát is. Ezek között legjellegzetesebb egy edényperem, meandrikus díszítéssel és egy szűrőedény, a felső részen levő széles vonaldíszsel. (Ltsz: 21/1946. cserépnapló.)

46. *Újtikos-Demeterkút.*⁴⁴ Kevert bükki és linerális jellegű az előkerült anyag. (MNM. R. O. Ltsz: 22/1946, 24/1946.). A cserépanyagban jó kidolgozású Bükk II és meandrikus díszű Bükk III stílusjegyeit magánviselő töredékek vannak. A töredékek között nagy számban található a szilmegi telep anyagával egyező töredékek, tálakkal és bütyökfogós plasztikus díszű töredékekkel. Feltűnő, a tűzdelt díszítés gyakorisága, amely az íves vonalú — jellegénél fogva a vonaldíszes — kerámián és a szegletes formájú meandrikus díszítésű edényeken jelentkezik. A válogatottan begyűjtött szórványanyag arra utal, hogy a demeterkúti lelőhely Szilmegszerű telephely, de több bükki jellegű elemmel.

47. *Újtikos.*⁴⁵ Lelelőhelye a Tikos tanyától K-re párszáz méterre a Szentmihály-Polgár közút és a tanya közötti nyitott téglavető gödör. A gödröt magasabb halmon nyitották. Patics és számos töredék került be a Burján hagyattékkal a nyíregyházi múzeumba. Az anyag telje-

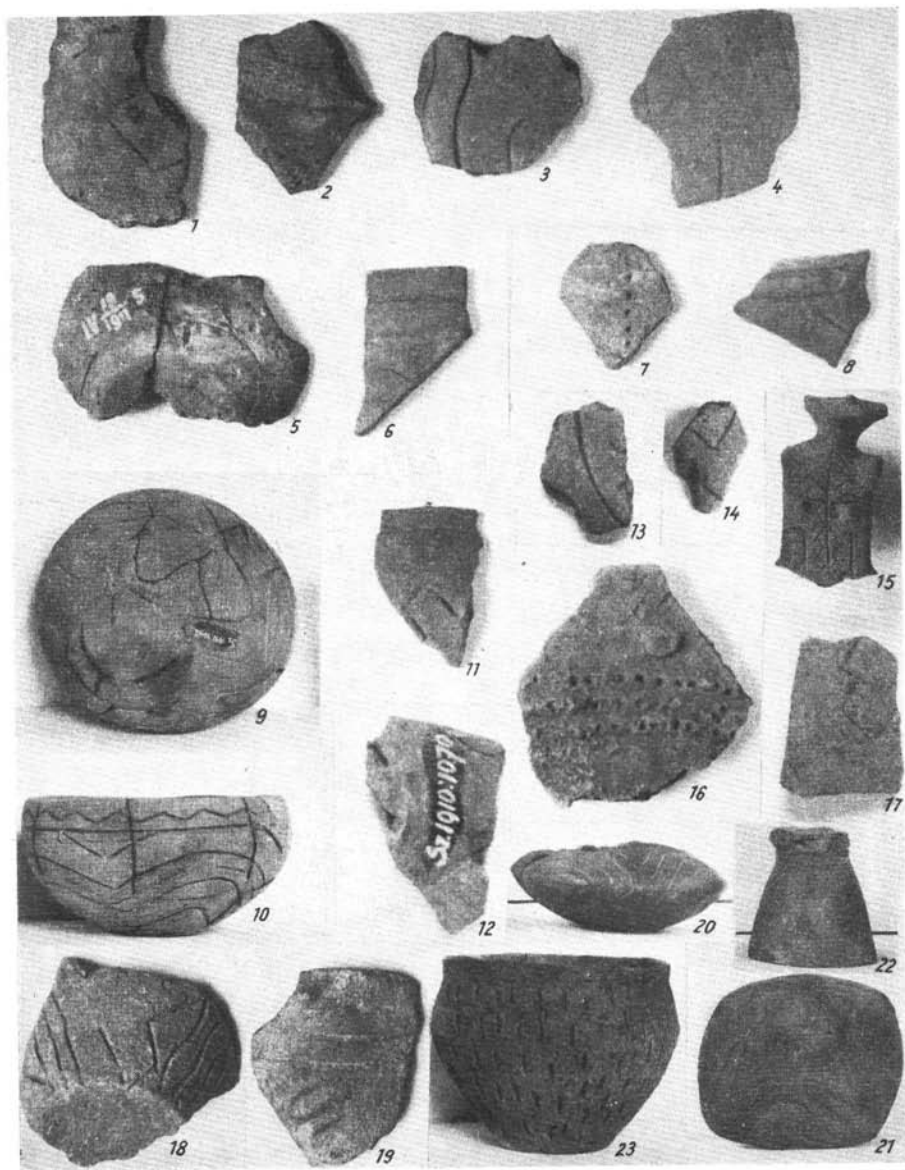
⁴¹ Kutzian I. Der Ausgrabungen in Tiszapolgár-Basa. Conference Archeologique, Budapest, 1955. 79.

⁴² Uo.

⁴³ A lelőhelyet említi B. Kutzian Ida MM 1946. 45—52. A lelőhelyet Tikospusztarakovókert néven említi s két vonaldíszes töredék mellett két tipikus tiszai cserépre hivatkozik. A jegyzetben utal arra, hogy Roska Márton végzett ásátást Újtikoson. Az anyag kevert jellegű, bükki vonaldíszes és tiszai elemek jelentkeznnek a cserepeken. Legértékesebb lelet egy lapos női idol Bükk III. díszítéssel.

⁴⁴ Kutzian I.: I. m. 50—51.

⁴⁵ Alispáni jelentések Szabolcs megye 1914. I. 34., 1914. III. 133.

Tafel III. tábla. 1—8 = Balmazújváros-Pipáshalom; 9—10 = Kandrahalom; 11—12 = Papegyház; 13—17 = Zámusza; 18—19 = Polgár-Csőszhalom; 20—22 = Újtikos; 25 = Ibrány.

sen egyöntetű, lineár jellegű. Díszítéseikben a hullámos, egyenes vagy zeg-zugalakú bemélyítés az általános. Sok a csőtálpas és a félgömbalakú, egyenes peremű forma. Valószínűleg a lelőhelyről származik egy csőtálpas edény talprésze párhuzamos íves vonaldíszsel (III. 22.) M: 7. 8, Fá: 5. 5, (Ltsz: 16. 720. I.). Szegletesedő nyomott gömbhasú edény zártvonalú karcolt díszítéssel (III. 20—21) (Ltsz: 56. 220. 2.).

48. *Balmazújváros* (Hortobágy, Kandra halom).⁴⁶ Az 1910-ben történt halomfeltárás hozta felszínre az irodalomból jól ismert félgömbformájú mélyen karcolt vonaldíszes kerámiát jellemző díszítésű tálat (III. 9—10.). M: 11, 2, Szá: 9, Fá: 6. (Ltsz: 1042.). Vele együtt 113 mm hosszú marhacsontból készült csontvésőt talált Zoltay. A lelet a Déri Múzeumban van. Zoltay jelentésében sírról is tesz említést.⁴⁷ A halom közvetlen közelében az Árkus partján végzett próbaátásat telep nyomait hozta felszínre szegényes anyaggal. A Déri Múzeum leltárkönyvében 1044—1048 tételszám alatt őrlőkő, pogácsaalakú dörzsölőkő, vastagfalú vörös és barnaszínű edény töredékei, vékonyfalú edények hornyolt díszű darabjai, kiégett sártapaszból készült szerszámok szerepelnek. Zoltay jelentésében vörös és sárga festésű cserepeket is említ.⁴⁸

49. *Balmazújváros* (Hortobágy-Pipáshalom).⁴⁹ Az Árkus jobb partján a Cécs és Faluvégfalma között fekvő 4 kis halmot nevezik „Pipások“-nak. Zoltay feltárásából (1908—11) a 2., 3., 4. halom tartalmazott őskori anyagot.

2. halom. Átmérője É—D-i irányban 39—40 m, kiemelkedése 175 cm. 150 cm mélyen a szelvény egész hosszában durva edények darabjai feküdtek 25—30 cm vastag kultúrretegben. Két sír került elő.

1. sír. A sírgödör lefelé szűkülő volt, s Zoltay arra következtet, hogy ez a halom már megvolt a temetkezés idején. A csontváz hanyatt feküdt, K—Ny-i irányítással, karjai a mellre téve, lábai felhúzva. Hossza 148 cm. A leírás után a ritus enyhe zsugorítás. A fejtől jobbra 40 cm-re kis vörös festésű volt az egyetlen melléklete. A csontváz felett és alatt sajátos tarkaszínű lenyomatot észleltek. Zoltay színes halotti lepelnek tartja, s a föld megfestését ezzel magyarázza.

2. sír. Az 1. sírtől 2 m-re ugyanabban a mélységben kevert rétegbe ásva találta meg a 2. sírt.⁵⁰ Közelebbi adatot Zoltay nem közölt.

3. halom.⁵¹ Zoltay szűkszavú jelentéséből mindössze annyit tudunk, hogy egy nyújtott, melléklet nélküli csontváz volt benne. A halomban összeállítható edénytöredékeket s őrlőkő töredéket talált.

4. halom.⁵² A halom mellől egy cserepet gyűjtött be Zoltay. A töredék (19/1911. 97) függőleges sorban elhelyezett pontdíszítése szokatlan a díszítő motívumok között, de anyaga színe ebbe a körbe utalja.

A halmok leletanyaga 19/1911. 1—52. sz. alatt került naplózásra a Déri Múzeumban. Jellegetes leletanyaga: Perem alatt körbefutó egyenes vonallal díszített töredék, alatta rombusz idomtöredéke. (III. 1.). Vöröses barna színű töredék párhuzamos egyenesek között négyzetes meander díszítésekkel (III. 4.). Fekete színű töredék felületén párhuzamos széles mély görbékkel (III. 2—3.). Edénytöredék két párhuzamos hullámos mély karcolással (III. 6.). Csupor fenéktöredéke, rajta körbefutó mélyített vonaldíszsel. Külső felülete vörösbarna, belseje fekete (III. 5.). Díszített töredék, két párhuzamos, széles mély vonallal s ezek alatt zeg-

⁴⁶ D. J. 1910. 25. I.; Tompa 24—25. Jahre... I. 11.

⁴⁷ D. J. 1910. 21.

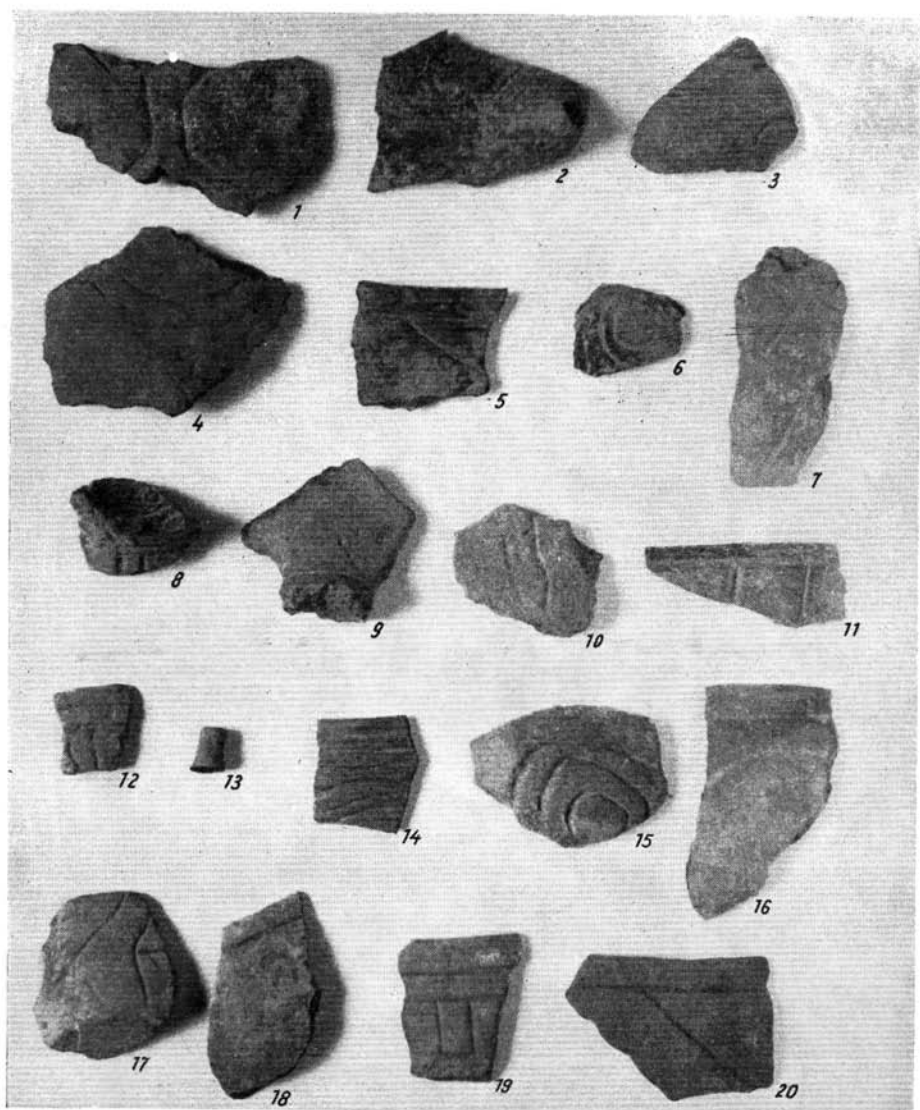
⁴⁸ Nem vesszük fel azokat a lelőhelyeket, ahol az ún. „okker sírok“ kerültek elő, de cserépanyag nincs. Óhat-Dunahalom (D. J. 1927. 3. 12.), Ludashalom D. J. 1916—17. 5.), Óhat-Bujáshalom D. J. 1922—24. 12. I.

⁴⁹ D. J. 1910. 36—39.

⁵⁰ D. J. 1910. 24.

⁵¹ D. J. 1911. 16.

⁵² D. J. 1911. 16.

Tafel IV. tábla. 1—13 = Nádudvar; 14—16 = Nádudvar-Csukáskert; 17—20 = Tiszacsege-Kecsképuszta.

zug díszítéssel. Vörösesbarna színű (III. 8.). Ritkább díszítő elem a párhuzamos karcolt díszítő függőleges pontsor (III. 7.). A halom anyaga egyöntetűen a vonaldíszes kerámiaira jellemző. A peremek alatti párhuzamos záróvonaldísz, az íves és szegletes zárt mélyítés az uralkodó.

50. *Balmazújváros* (Hortobágy-Víztároló).⁵³ A hortobágyi víztároló medence É-i sarkamentén őskori településnyomokról van tudomásunk. A területről származó anyag szórványos és 1935. szeptember 7—11 között végzett ásatásból származik. A Sőregi által közölt vázlaton az U-jelzésű 150 cm hosszú, 140 cm mély gödör tartalmazott tisztán őskori anyagot, amelyből 9 különféle cserepet, állatsontot gyűjtött be. A zömében díszítés nélküli házikerámián túl néhány szegletes vonalmintás cserép volt közte.

51. *Balmazújváros* (Hortobágy-Zámpuszta).⁵⁴ Az Árkus balpartján a Faluvég halmával átellenben 1907-ben ásott Zoltay. Az előkerült telepanyag íves vonaldíszű, vékonyfalú töredékeket, szegletes vonalú mintázott cserepeket tartalmaz tagolt, benyomott bütyökfogóval (III. 13—14, 17.). 1905-ben került a debreceni múzeumba egy vastagfalú töredék ujjbenyomásos díszítéssel (III. 16.). E telepről származik egy háromszögfejú női idola (III. 15.), amelyet Csalog J. közölt.⁵⁵

52. *Balmazújváros* (Hortobágy-Gyökérvíz). A hortobágyi öntöző főcsatorna földmunkalatainál Gyökérvíz állomás közelében figyelt meg Sőregi J. őskori lelőhelyeket. A begyűjtött szórványos anyag 21/1949. 1. ltsz. alatt található a Déri Múzeumban. A vastagfalú ujjbenyomásos díszű házi kerámia a Hortobágy jellegzetes kevert neolitikus kultúráját képviseli.

53. *Balmazújváros* (Hortobágy-Sámsónmajor). 1908-ban végzett kutatást Zoltay a majsági föld ÉNY-i részén a III. sz. telepen. Az igen szórványos anyagból két kiöntőcsöves s egy vonaldíszes peremtöredék határozza meg a telep korát. Déri Múzeum Ltsz.: 876—879/1908.

54. *Balmazújváros* (Hortobágy-Papegyház).⁵⁶ Lelőhelye a Papere melletti halom. Zoltay tárta fel 1910-ben. „Az erdő szélén a II—III—VI. árokban 70—100 cm között vastagon vörösre égett földet, pernyeréteget talált durva cserepekkel. A durvaművű cserepeken geometrikus széles és mély karcok látszanak. Az 5. árok K-i végén kb. ott, ahol a laponyag a legmagasabb 2 m mélyen 150 cm széles sírgödörben hiányos csontváz feküdt. A sír rövidsége és a jobb lábszár elhelyezése arra enged következtetni, hogy zsugorított. Koponya táján ebben is letem kis vörös festéket, a sírűreg fenekén mindenütt fehér, vörös és barna színű lenyomatokkal.”⁵⁷ Az ásatás alkalmával kevés anyag került a múzeumba (Ltsz.: 1069—1070/1910.). Az anyag vonaldíszes jellegű (III. 11—12.).

55. *Balmazújváros* (Hortobágy-Köveshalom). Lelőhelye az Árkus jobb partján Köveshalom és Fállaponyag között húzott kutatóárok. A leletanyag vastagfalú, kívül-belül élénk vörösszínű cserepek, széles ujjbenyomásokkal, lineáris karcolt díszítéssel. Déri Múzeum Ltsz.: 510/1909.

56. *Debrecen-Szabolcs utca*. Kálmán István Szabolcs u. 4. sz. telkén nyitott homokbányából Sőregi János 1936-ban gyűjtött be leleteket, amelyeket a Déri Múzeum őriz 68/1936. ltsz. alatt. A leletanyag jellegzetesen vastagfalú, házi kerámiájában feltűnően sok a bütyökdíszes és ujjbenyomásos töredék. Jellegzetes formák a hengeres nyakú ujjbenyomásos nagyméretű készlettartó edény, alacsony átfúratlan csótalp, a kihajló peremű vörösszínű tál a neolitikum végét jelzi és a szilmei sajtáságokkal egyezik. Ebbe a körbe való tartozását megerősíti egy kihajló peremű, jó kidolgozású töredék, amelyen középvörös alapon fekete széles-sávost festés van. A szórványos anyag korbeosztását megnehezíti az a körülmény, hogy a telep

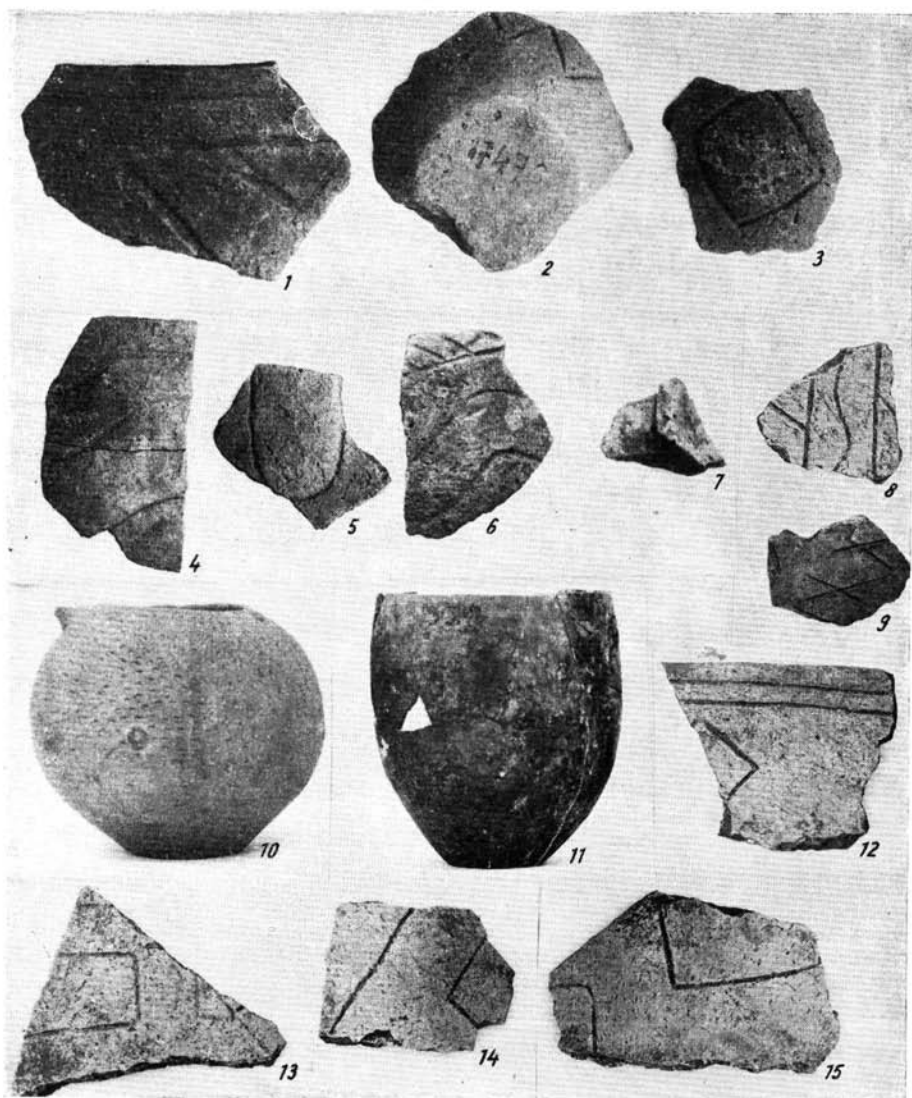
⁵³ D. J. 1935. 67—69.

⁵⁴ D. J. 1907. 31.

⁵⁵ Csalog: FA 1955. VI. 11.

⁵⁶ D. J. 1910. 24, 39—40.

⁵⁷ Uo. 40.

Tafel V. tábla. 1—3 = Mezőkeresztes-Csincsetanya; 4—7 = Muhi; 8—9,
12—15 = Szerencs-Hajdúrét; 10—11 = Bogács-Pázsagpuszta.

a korai rézkorban is lakott volt (átfúrt csőtalp), így a jellegzetesség nélküli házi kerámiát bizonyító erővel nem tudjuk szétválasztani.

57. *Debrecen-Tócóvölgy-László halom.*⁵⁸ Közel a városhoz a Tóciókert mögött a szegényházon túl a Perecdűlői út mellett emelkedik két halom, amelyből az É-i Zoltay javasolt elnevezése alapján László halom elnevezés alatt került be az irodalomba. Két ízben történt ásatás a halmon 1927-ben és 1933-ban. Az anyag a Déri Múzeumban van, Ltsz: 66/1927, 63/1933. Az 1927. évi ásatásnál 2,50 m mélységben elszórtan jelentkeztek különböző edényekből származó töredékek, állatcsontok. A kerámia a telep jellegének megfelelően finom és durva kidolgozású. A vékonyfalú anyagban félgömbformájú kissé behajlott peremű edények az uralkodó formák. Durva kerámiában a tiszai kultúrában használt tálforma, a csonkakúpos tálról származó bütykök a gyakoriak. Feltűnő nagy számban van képviselve a vonaldíszes kerámiára jellemző függőlegesen álló kettős ujjbenyomásos fűzérdísz, a benyomásos plasztikus borda és a hólyagdudor. Gyakori a jókidolgozású töredékeken a festés. Vörös mázos alapon vékony fekete sávós festés van a többségben, váltakozva íves és szegletes sávós festéssel. Formában a kis nyakas csupor látszik leggyakoribbnak, kihajló peremmel a has élen bütykökkel.

58. *Debrecen-Tócóvölgy-Szántay halom.*⁵⁹ E halom Tóció lapos szélén levő II. sz. halom, amelyet Zoltay 1927-ben kutatott át. 2,50 m mélyen ebben a halomban is sűrűn mutatkoztak cserepek, kőtöredékek. 3,5 m mélyen 185×95 cm nagyságú sírűregben csontváz feküdt „iránya DNy—ÉK, fej Ny-on, azonban annyira szokatlan helyzetben, hogy könnyen hajlandók vagyunk megbolygatott vagy másodlagos helyzetűnek tekinteni. A sír fenekén kevés veres festék mutatkozott. Mellékletet pedig csak a jobbváll felett találtunk: réz vagy bronzlemezből készült csöves gyöngyöt.”⁶⁰ A halom leletanyaga teljesen egyezik a László halmival, formában a kisméretű félgömbös forma a leggyakoribb apró bütyökdíszítéssel.

59. *Debrecen-Tócópart-Bleuerföld.*⁶¹ A lelőhelyül Sőregi János a Tócióvölgy város felőli partján a Bleuer-féle tejgazdaság területén emelkedő dűneszerű homokdombot jelöli meg. A lelőhely közelében van a Szántay és Lászlóhalom. A kutató árokban két helyen összeomlott edényt és két tűzhelyet észlelt. A nagyobbik edény vastagfalú, átm.: 25 cm, M: 40 cm lehet. A vállhajlásban benyomott plasztikus dísz fut körbe, amelyből kettős plasztikus díszek csüngtek le. Az említett másik, kisebb méretű szintén összeomlott edény azonos díszítésű. Sőregi két tűzhelyet említ. Az egyiknek nagysága 350×150, a másiké 170×80 cm. Vastagsága több mint 50 cm. Leírásából kitűnik, hogy nem tűzhelyek, hanem olyan hulladékgyödr, amelyet égett sártapasz, hamu, állatcsont és cserép tölt ki. Több mint 250 edénytöredék (Ltsz: 63/1933) teljesen egyezik a Szántay halmi anyaggal.

60. *Konyár.* A falu ÉK-i szélén a vasútvonal és a falu által bezárt háromszögben levő vályogvető gödrökben talált Sőregi néhány cseréptöredéket 1932-ben. A töredékek vastagfalú edényből származnak, füllel, bütyökkel és plasztikus bordadíszsel. Néhány sima felületű vörösszínű festett cserép is van közte. E lelőhelyről két sír is előkerült. Az egyik sír Kis Vilmos ajándékozó szerint két koponya temetkezés volt különféle cserepekkel letakarva. A másik csontváz melléklet nélküli 4—5 éves gyermek zsurgortva eltemetett csontváza volt. A leletanyag leltári száma 141, 142, 146/1932.

61. *Debrecen-Nyulas.* A rézkori temető területéről 1 db vörös festésű cseréptöredéket őriz a Déri Múzeum 17/1939. Ltsz. alatt.

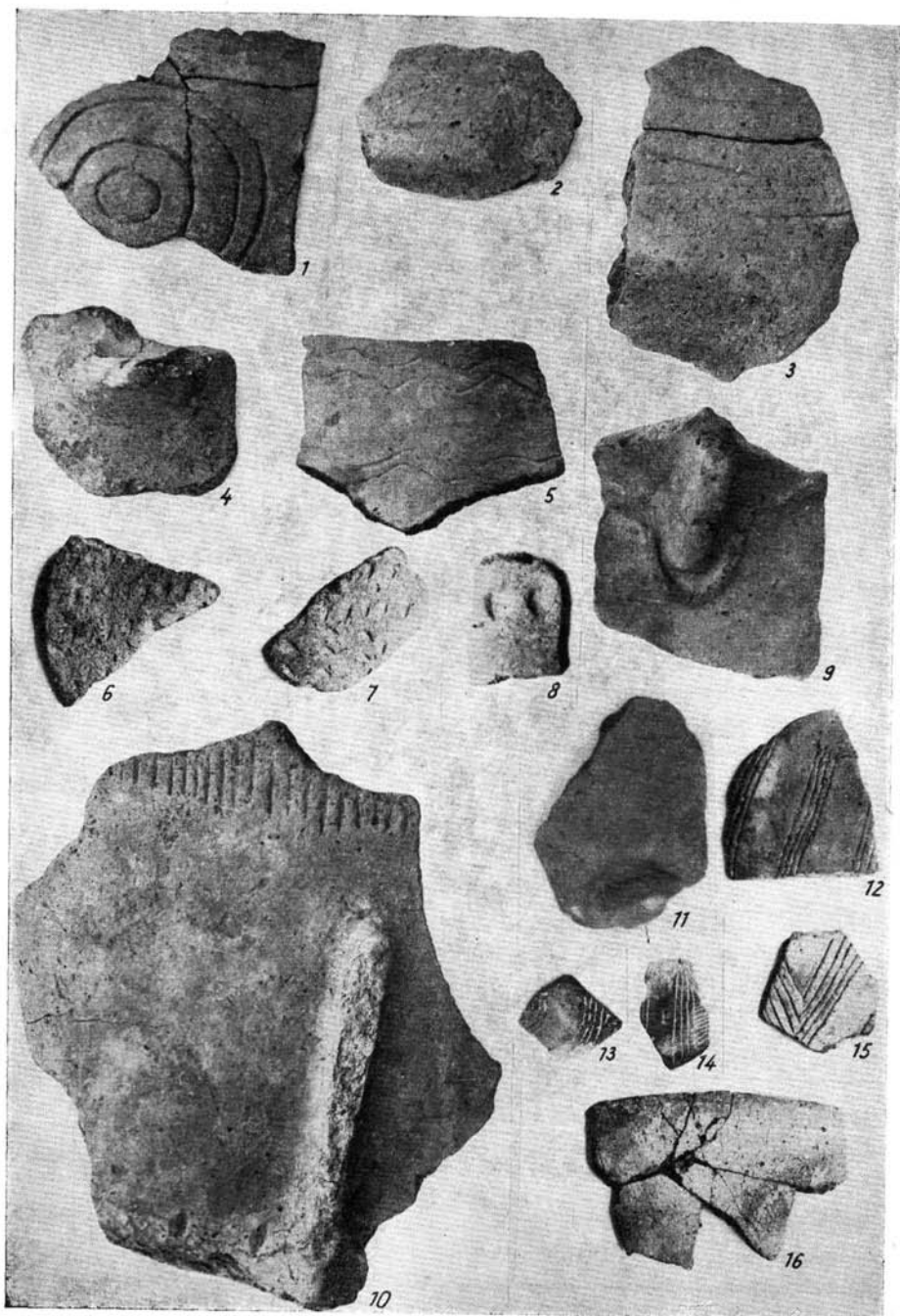
62. *Nádudvar-Csukáskert, püspökladányi j.* Lelelőhelye a község D-i részén a Kösely és kanyarulata között levő terület. Útépítésnél figyelte meg a lelőhelyet Sőregi János és több-

⁵⁸ D. J. 1927. 47—52., D. M. K. 1933., Tompa F.: AH. V—VI. 16.

⁵⁹ D. J. 1927. 49—51. 9—10—11. á.

⁶⁰ Uo. 50.

⁶¹ D. J. 1933. 31—34.

Tafel VI. tábla. 1—16 = Görömbölytapolca-Vizesbarlang.

nyire spirálisan vésett díszű töredékekkel (IV. 14—16.) s néhány bütykös töredékekkel gyarapította a Déri Múzeumot. (Ltsz: 4/1950.). 1951-ben Balogh István járt a területen⁶² és a Kösely, Kadarcs kanyarulatának ÉNy-i oldalán 1 km hosszú telephelyet fedezett fel. A Csukás-kert vele szemben fekszik. A telepen cseréptöredékeket, csont és szilánk maradványokat észlelt. A Kösely egy másik kanyarulatában további telepnymokat is észlelt.

63. *Nádudvar, püspökladányi j.* A lelőhelye Nádudvar illetőségű föld a tiszadörsi út falu alatti oldal csatornája. Méhkasalakú üregek s lakógödörből gyűjtötte Várkonyi Károly és Sőregi János. Déri Múzeum 20/1949. ltsz. A telepanyag teljesen egyöntetű, jó kidolgozású, szürke színű cserépanyag. Zömében íves, mélyített spiráldíszes (IV. 1, 3, 4—6, 10—12.) egészen ritkán tört szegletes díszítéssel (IV. 7.). Sok a csőtalpas forma (IV. 8—9.). A kiöntőnyílásos típus (IV. 2.) az alföldi lineár típusát követi.

64. *Hajdúszoboszló-Téglagyár.* A lelőhely a hajdúszoboszlói vasútállomástól DK-re a téglagyár területén van. A leletmentés során nagyobb méretű hulladékgyödröt tártak fel. A nagyszámú vonaldíszes kerámia mellett egy agyagidol fejrésze is előkerült.⁶³ A téglagyár területén zsugorított csontvázat is találtak.⁶⁴

65. *Pocsajesztár, derecskei j.* Makkay János lineár jellegű lelőhelyet figyelt meg és néhány töredék a Déri Múzeumba került.⁶⁵

Szabolcs megye.

66. *Tiszadada,⁶⁶ tiszalöki j.* Tompa említi a lelőhelyet, mint az akkor egyetlen sírmelékletet képező csőtalpas tál lelőhelyét a bükki művelődési körből. A zárt, mélyített vonalú jellegzetesen az idősebb vonaldíszes kerámia stílusát mutató edényt csontváz mellett találták. A lelőhelyről, leletkörülményekről közelebbi adatunk nincs. Tompa átmenetinek tartja az idősebb lineáris és a bükki kultúra között. Az edényt a nyíregyházi múzeum őrzi.

Tiszadadáról közelebbi megjelölés nélkül Petróczy József felszíni gyűjtéséből származó anyagot őriz az MNM. R. O. gyűjteménye 24/1948. cserépleltári szám alatt. A begyűjtött cserépanyagból jellegzetesek a Bükk II—III. jellegű néhány töredék, amelyen meandrikus és spirális bekarcolások váltakoznak. A díszítések között hengeres fogantyús bütyök látható, amely a kiöntő cső értelmét veszített elszilválása lehet.

A nyíregyházi múzeum publikálatlan anyagából hosszúkás formájú ívelt oldalú edényt közöl Domonkos.⁶⁷ Az ép edény felületét önmagába visszatérő zárt ~ alakú karcolt motívumok töltik ki.

67. *Tiszaeszlár-Kistanya, tiszalöki j.* 1932-ben szántásból kikerült leletanyagot ajándékozott Fábicz József a nyíregyházi múzeumnak. A leletanyaghoz két trapézalakú kőbalta, obszidián penge, kezdetleges szalagkötegdíszes edénytöredék és két vöröses színű, a szilmei cserépek anyagával egyező, díszítetlen peremtöredék tartozik.⁶⁸

68. *Vasmegyer, nyíregyházi j.* Ismeretlen körülmények között került be 1935-be a nyíregyházi múzeumba néhány töredék, amelyek között a Tompa-féle Bükk II. jellegű finom kidolgozású töredékek s vörös színű hólyagdudoros cseréptöredék fordulnak elő.

⁶² Adattár 186. M. III.

⁶³ Adattár 160. A. II.

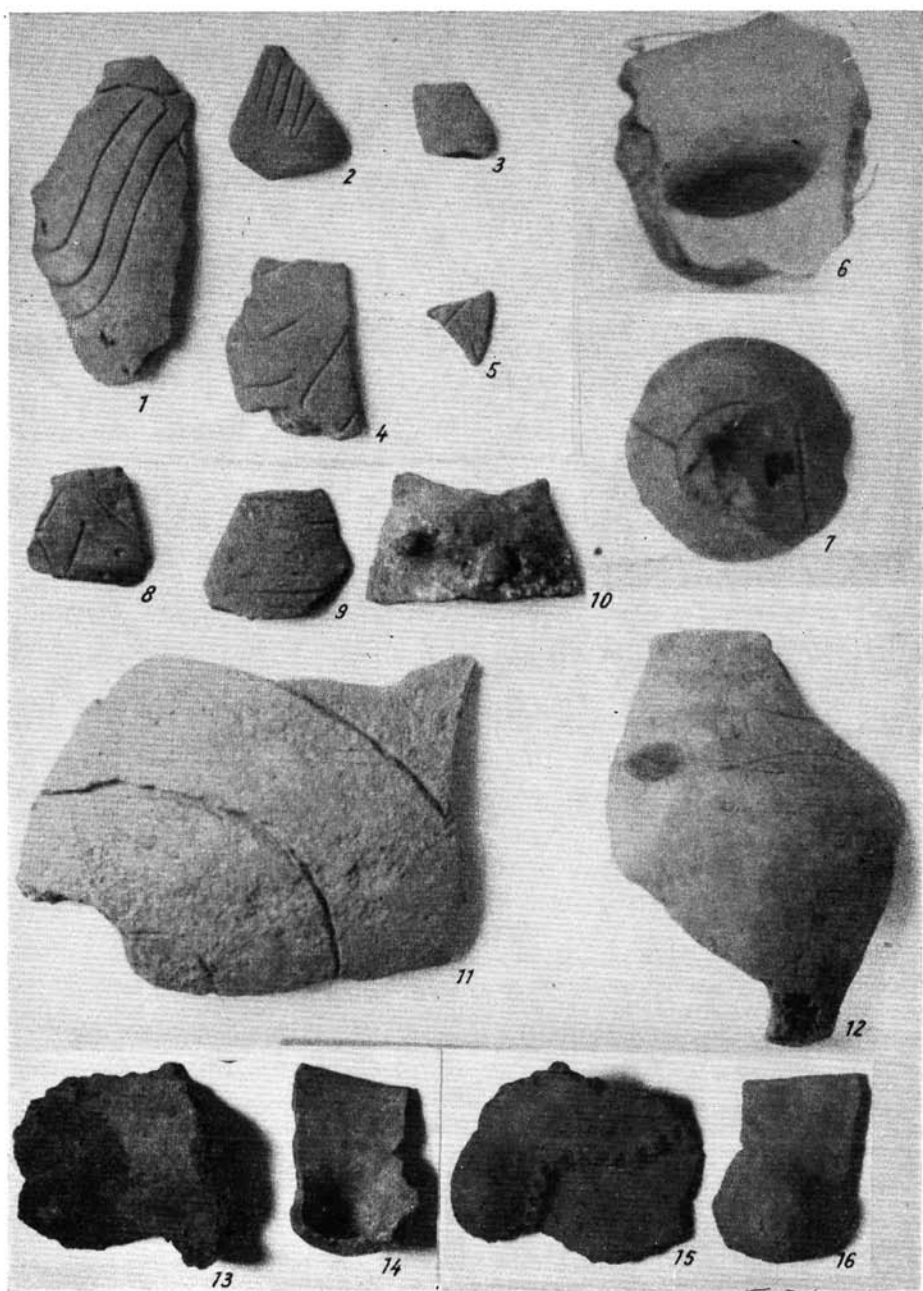
⁶⁴ Adattár 160. A. II.

⁶⁵ Adattár 318. T. IV.

⁶⁶ Tompa F.: AH V—VI. 23. l. t. l.

⁶⁷ Domonkos—Leonhard F.: Zur Bückler Kultur WPZ. XII. (1925) 93.

⁶⁸ A Szabolcs-Szatmár megyei anyagból csak a jellegzetesen vonaldíszes anyagot vesszük fel. Kihagyjuk azokat a bükki anyagot tartalmazó lelőhelyeket, amelyeknek anyagában a vonaldíszes stílusjegyek csupán egy-két példányon mutatkoznak. A nyíregyházi múzeum leltárában az alábbi bükki jellegű lelőhelyek vannak: Demcsér-Borsova, Tiszadob-Borzik, Gáva-Katóhalom, Nagykálló-Strandfürdő, Rakamaz, Tiszabercel, Szakony, Újkenéz, Paszab-Zádó, Paszab-Öved, Paszab-Éghalom, Érpatak, Nyírtura, Nyíregyháza—Bujtos, Tiszalök, Polgár—Kistanya, Buj—Nemesi dűlő, Buj-Csépanyantya, Prügy-Tökhalom.

Tafel VII. tábla. 1—5 = Szentes-Szentilona; 6—7 = Kiskunfélegyháza; 8—10 = Szentes-Kistőke
 11—12 = Szentes-Jámborhalom; 13—16 = Tápé-Lebő.

69. *Paszab-Hordozó dűlő, nyíregyházi j.* A rézkori temető anyagával került elő egy behúzott peremű kiöntőnyílásos töredék, amely formája után a bükki művelődési körbe tartozik. A kiöntős edény formája nem a klasszikus bükki törzsterület jellemzője, hanem a bükki hatásnak tartott és az Alföldre került anyagban találjuk meg tökéletes analógiájukat.⁶⁹ Ez a forma az alföldi vonaldíszes kerámia jellemző darabja és a szilmei csoportban is előfordul. Kifejlődésében szerepet játszott a dudoros edény, ennek átlukasztása hozta létre a formát. Ebből fejlődött ki a bükki típus határozott csővel ellátva, öntözörzsás képzéssel.

70. *Ibrány, nyíregyházi j.*⁷⁰ Bleyer Béla ajándékából őriz egy edényt a Déri Múzeum 33/1928. ltsz. alatt. Az edény kissé kihajló peremű csupor. Felületét függőleges sorokba rendezett egyenes tűzdelt vésések díszítik (III. 23.). Anyaga durva, szürkésbarna M: 12, Szá: 13 cm. Az edényben a leltárnapló bejegyzése szerint kevés égetett embercsontot észleltek.

71. *Kisvárdá-Darusziget, kisvárdai j.* A korarézkori temető anyagával került a nyíregyházi múzeumba néhány cserép, amelyet vonaldíszes és a festett kerámiai anyaggal mutatnak egyezést. A két hólyagdudoros oldaltöredék, a benyomott plasztikus díszítések az edény felületeken, tökéletes analógiái a szilmei anyagnak. Az egyik virágcserep alakú edényből származó töredéken a peremből induló csúcsával lefelé álló plasztikus háromszög dísz van, amely a Szántay halom festett töredékein fordul elő. A háromszögalakú plasztikus díszítést elkorcstult állatfejnek lehet tekinteni, esetleg arcábrázolásnak, amelyek a vonaldíszes kerámiára jellemzőek.

72. *Szamossály, csengeri j.*⁷¹ Sőregi János 1937-ben végzett terepbejárása hozta felszínre az alábbi lelőhelyeket, amelyek a szamossályi rét közelében feküdtek. A felvett 5 gödör, illetőleg lelőhely anyagát Szamossály gyűjtőnév alatt összetartozhatóságuk alapján tüntetjük fel. Az anyag a Déri Múzeumban van, 112/1935, 37/1937. 1—5 ltsz. alatt.

1. Az egyik lelőhely Újlaktól DK-re fekszik a Szamos-parton. A felszín alatt 350 cm mélyen 2 m széles gödör metszetét figyelte meg Sőregi.⁷² A hamuval, égett sártapasz töredékeivel kevert töltekkföldből, durva anyagú díszítés nélküli és néhány vörös iszapolású cserép került elő. Az anyagban hólyagos dudor is van.

2. A Szamos jobb partján a szamossályi révtől D felé 150 m-re 2 gödröt talált Sőregi. Az egyik (jelzése: 2) 3 m mélyen 5 m hosszú, 120 cm vastag elszíneződésű lakógödör hosszszanti szelvénye. A cserépek vöröses színűek, világos okker iszapmázzal fedettek. A legtöbbjük festett. Az iszapmáz alapon széles feketesávós festés látható. A félgömbölyű vagy kis kihajló peremű formákon gyakori a kerek bütyök. A durva kidolgozású anyagon csipett díszítés, ujjbenyomással tagolt perem és bütyökfogó található.

A másik gödör (jelzése 3.) az előbbtől 20 m-re volt, szintén a jobbparton, így egy telephez való tartozásuk biztos. Anyaga teljesen azonos az előbbivel.

Erről a lelőhelyről származik az 1935-ben bekerült anyag (ltsz. 112/1935), amelyet Csizsár Árpád egyetemi hallgató gyűjtött össze. Az anyag kidolgozásban, színben szinte azonos, a festésben azonban különbség mutatkozik. Míg a Sőregi által talált kerámián a széles sávós fekete festésű csótalpas formák a jellemzők, addig az utóbbi anyagon a vörös alapra mártott fehér festett egyenes vonalú vékony sávós festés tűnik ki, amely a Polgár-csőszalmi festett kerámiához kapcsolja.

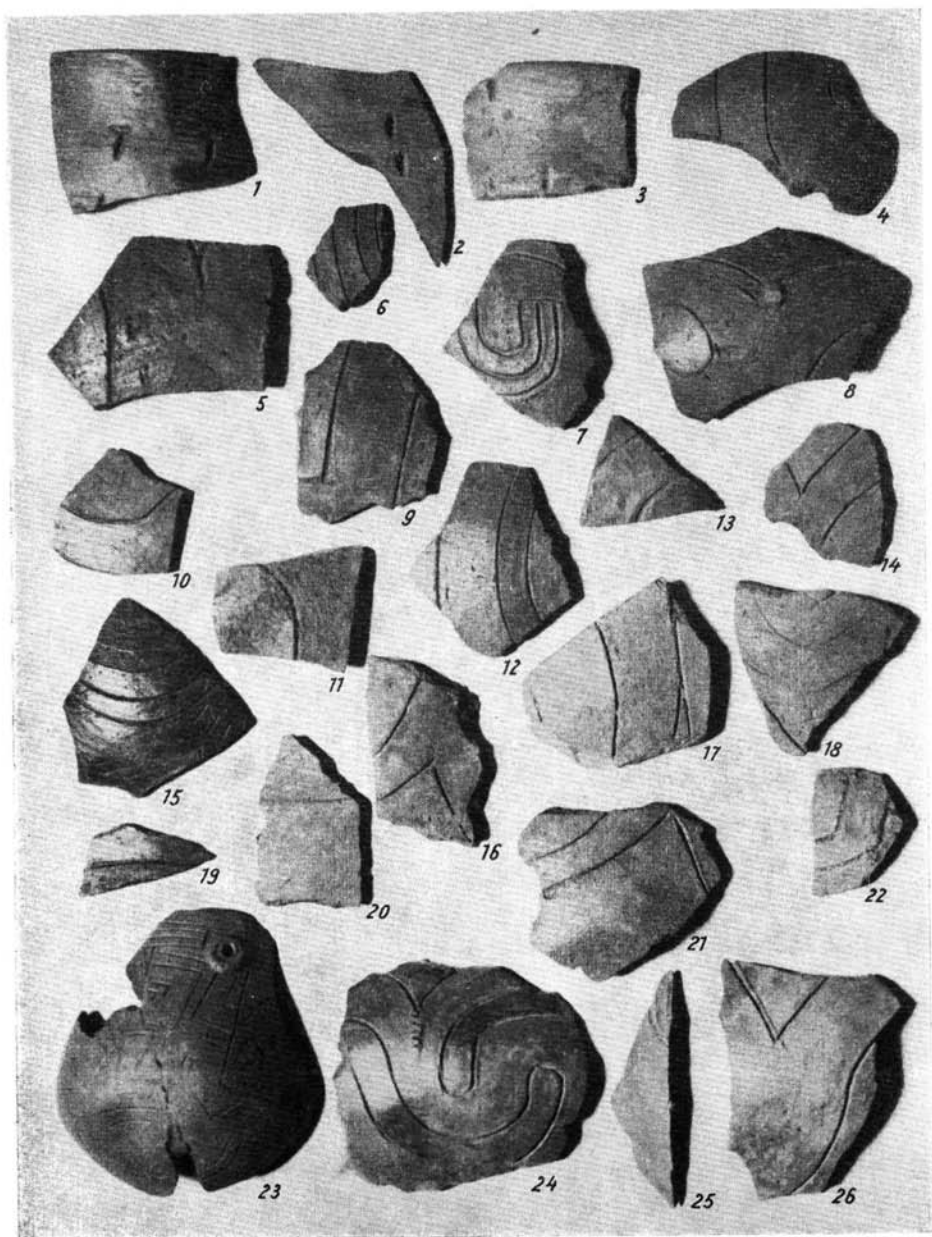
A harmadik lelőhely a Szamos balpartján fekszik, szemben a 2. lelőhellyel. Sőregi itt találta a 4. és 5. számmal jelzett lakógödört. Mindkét gödör leletanyagában az alacsony csótalp, hólyagos és dudoros edényoldal a legjellemzőbb és azonos az 1.—2. sz. lelőhely kerámiájával.

⁶⁹ Csépa, Bodrogkeresztúr.

⁷⁰ Kutzián I.: Körös kultúra, Diss. Pann. 23. 36. l.

⁷¹ D. J. 1937. 62. l.

⁷² D. J. 1937. 60—61. 18. kép.

Tafel VIII. tábla. 1—27 = Tápé-Lebő, Móra F. ásatása = Ausgrabung von F. Móra.

Borsod m.

73. *Bodrogkeresztúr, szerencsi j.*⁷³ Tompa a legjelentősebb lelőhelynek tartja, ahol a bükki kultúra több lelőhelyen is előkerült vonaldíszes kerámiával együtt.

Lelőhelyek:

1. A bodrogkeresztúri rézkori temető alatti réteg.
2. A halomban, hulladékgyödrökben.
3. Széchenyi Ernő parkjában.
4. Parktól 2 km-re telepnyomokkal.
5. Henyehegy teteje, ahol Bella L. és Hillebrand J. obszidián és szilex műhelyt talált, kerámia nyomaival.

Az anyagot az MNM R. O. őrzi 8/1924. ltsz. alatt. Ez az anyag a rézkori temető területéről került elő. Tompa anyagközlése teljesen mondható. Kiegészíteni talán a nem közölt anyagphalluszokkal lehetne, amelyek átfúrták. A leletanyag a Tompa által felvett mindhárom stílust felöleli. Kihangsúlyozásra érdemes, hogy a vonaldíszes stílusú cserepeken is meg van a festés, teljesen azonos módon, mint a Bükk II—III. stílusú edényeken, feketesávós festéssel.⁷⁴

1934-ben került be Váraljai Ferenc gyűjteménye a MNM R. O.-ra. Váraljai Bodrogkeresztúr környékén gyűjtött és az ajándék 47/1937. ltsz. alatt Bodrogkeresztúr környéke alatt került bevezetésre. A BÜKK II jellegű cserepek mellett szegletes formákból származó vonaldíszes edénytöredékek és festett cserepek találhatók.

74. *Szerencs-Hajdúréti, szerencsi j.*⁷⁵ A miskolc—sátoraljaújhegyi út építésénél a Szerencs patakon átvezető út mellett emelkedő magaslaton rézkori sírok kerültek felszínre. A temetőmentési munkái során jelentős anyag került a miskolci múzeumba, amely a művelődési körbe sorolható. A további leletmentés során az előbbi lelőhelytől 5—600 m-re egy másik kis emelkedésen előkerültek a kultúra cserepei. Ügylátszik, a település központja a híd melletti magaslat volt. A lelőhelyről előkerült anyag 53. 173. 1—18, 53. 147. 1—11, 53. 176, 1—4, 53. 177. 1, 53. 355. 1—4, 53. 358. 1—5, ltsz. alatt található. A cserépanyag egységes összetételű, uralkodók a vastagfalú töredékek, vörös színben. A díszített töredékek többségét zárt szegletes bemélyített karcolás jellemzi (V. 8—9, 12—15.), amely gyakran váltakozik hullámos vonalvezetéssel is. A díszített darabok közül stílusában elüt egy durvább falú, szemesebb agyagból készített töredék, amelyet egészen primitív 3 vonalból álló mélyített vonaldísz és ehhez csatlakozó két vonalból álló háromszög díszít. E díszítési forma a bodrogzsadányi telepnyomokban fordul elő. A díszítetlen töredékek között tál és bütykös oldaltöredékek a leggyakoribbak. A töredékek legnagyobb részét csótalpas formákból származnak.

75. *Vadna, putnoki j.*⁷⁶ Lelőhelye a Vadnától Dubicsány felé vezető út melletti agyagkitermelő gödör, ahonnan 1950-ben zsugorított csontváz került elő 6 edény és állatidol melléklettel. (Miskolci múzeum ltsz.: 53. 55. 1—8.). A mentőásatás során Megay Géza a vonaldíszes kultúra lelőhelyét találta meg keverten bükki jellegű anyaggal. A telep és a sír anyaga egyezőségük alapján összetartozó.

⁷³ Tompa F.: AH V. 6. 22—23. I. 5—8, 11. II. 8.

⁷⁴ Tompa F.: Arch. Ért. 1927. 23. 39. 41, 1—4.

⁷⁵ Banner J.: Pécelér Kultur AH 30. 104. — A bükki kultúra bázisterületére eső lelőhelyek közül csak azokat vehetjük fel, amelynek anyagában vonaldíszes kerámia tisztán, vagy jellegében dominálón jelentkezik. Alig van olyan lelőhely, ahol a vonaldíszes kerámia anyaga nem lenne képviselve. A szórványanyagban elsősorban a bükki jellegű anyag a hangsúlyozottabb, ezért felvételét mellőzzük. Lelőhelyek: Hernádkak, Hernádnémeti, Abaújkér, Boldva, Alsóhomok, Kistokaj, Bodrogzsadány, Megyaszó-Kistanya, Megyaszó-Komáromi domb, Megyaszó-Csákvó, Vis, Tállya, Miskolc-Zsarnai tanya, Miskolc-Repülőtér, Miskolc-Kinizsi u., Miskolc-Sajópart, Kazincbarcika, Hejőcsaba, Abaújkér.

⁷⁶ Korek J.: MME. 1957. 14—24.

76. *Miskolc-Fűtőház*.⁷⁷ Az anyag Gálffy F. 1900 és Leszih Andor 1936. évben végzett ásatásából származik s összetételében a miskolci múzeum legjelentősebb anyaga. Ltsz: 53. 101. 1—39. A telepanyagban uralkodó díszítési mód az íves zárt vonalvezetés, a vonalközöket kitöltő tüzdeléssel. A kevés bükki jellegű anyag a Tompa-féle B. II—III. stílust képviseli. Legjelentősebb lelete a lapos meanderekkel díszített női idol.

77. *Miskolc, Görömbölytapolca-Vizesbarlang*. A barlang a fürdő mögött fekszik. 1939-ben Megay Géza végzett benne kisebb ásatást. Az anyag a miskolci múzeumban van: Ltsz. 53. 66. 1—19. A háború pusztításából megmaradt kevés leletanyag összetétele miatt fontos, mert a bükki és vonaldíszes stílusú töredékek keverten fordulnak elő. Legjellegzetesebb a szürkésárga színű peremtöredék, karcolt spirálmotívummal (VI. 1.). A vastagabbfalú töredékeken kettős hullámvonaldísz (VI. 5.), íves karcolásokat (VI. 3.) találunk. Néhány vastagabb falú töredék a szilmei csoport felé mutat. Ezek között sajátságos egy vörösszürke töredék, a perem alatt függőleges rovátkolással és az oldalán hosszú függőleges benyomott lécbordával (VI. 10.). Gyakori a cserepeken a 3—4 cm hosszú lécborda. Az egyik oldaltöredéken függőlegesen álló bütyök van, amelyet félkörös plasztikus dísz vesz körül (VI. 9.). A fülek között a kis nyílás vízszintes fülek is jelentkeznek (VI. 4.). Megtaláljuk az anyagban a hólyagos dudort is (VI. 2., 11.). Képviselve van az edény egész felületét kitöltő sorban elhelyezett csipett díszítés is (VI. 6—8.). A kísérő finom kidolgozású anyag a Bükk II stílusát követi, de feltűnően gyakori a spirálmotívum (VI. 12—15.). A vastagabbfalú töredékek között itt is fellép plasztikus díszítés (VI. 9.) és gyakori a peremlyukas edény (VI. 16.). A leletanyag alapjellegében vonaldíszes kerámia, igen erős spirál motívumokkal.

78. *Miskolc-Szirma*. Közélebbi lelőhelye a Fáskert. Halász Vince és E. Szabó Barna ajándékoztak edénytöredékeket a miskolci múzeumnak 1946-ban. A töredékek között jellegzetesek az ujjcsípéssel díszített töredékek, a lapos bütyökfogók és a vonaldíszes oldaltöredékek. Ltsz: 53. 148. 1—2, 53. 149. 1.

79. *Bükkearanyos-Földvár, miskolci j.* E lelőhelyről egy töredéket őriz az MNM. R. O. 11/1939. cserépleltári szám alatt. A vörösszínű edényoldal nagy edény nyaki részéből származik, háromágú benyomott plasztikus csüngődíszsel. A díszítési mód a vonaldíszes, különösen a szilmei anyaggal mutat egyezést.

80. *Mezőcsát, mezőcsáti j.* 1931-ben Lengyel Andor ajándékozott a miskolci múzeumnak egy edénytöredéket, amelynek felületét sűrű körömbenyomások fedik. Jellege a bükki kultúrával együtt jelentkező vonaldíszes sajátságokra utal. Ltsz: 53. 362. 1.

81. *Tiszadorogma, mezőcsáti j.* A tiszadorogmai védőgát építésekor Balthesz Richard talált néhány cserepet, amelyet a Déri Múzeumnak ajándékozott. Ltsz: 1932/1934. A csupán néhány cserépből álló szórványos anyagban a vonaldíszes és a tiszai kultúra hatását mutató anyag van.

82. *Bogács, mezőkövesdi j.* Közélebbi lelőhelye Kútivölgy. A szórványnak minősülő anyagban a Tompa által protobükkinek nevezett darabok az uralkodók. 13 töredéken vonaldíszítés látható, közöttük 1 vörös festésű. Az anyagot Petrőczy József ajándékozta a miskolci múzeumnak; ltsz: 53. 134. 1—2.

83. *Bogács-Paszagpuszta*.⁷⁸ Az uradalmi intézőlak mellett találták, illetőleg ásták ki az alábbi leleteket, amelyek Kiss Dezső ajándékaként kerültek 1936-ban a miskolci múzeumba.

1. Bomba formájú edény a perem alatt hegyes kiöntővel. A perem alatt és a has vonalon 4—4 kerek bütyök van. Az edényt az alsó bütykök vonaláig tüzdelések borítják (V. 10.). M: 18, Szá: 10,2, Fá: 9,3 cm. Ltsz: 53. 135. 1.

2. Nyakas bombaalakú edény töredéke, vállán füllel. Ltsz: 53. 136. 1.

⁷⁷ Borsod-Miskolci Múzeum ismertető katalógusa, Miskolc, 1902. 78—79.

⁷⁸ Adattár 316. B. IV.

3. Csésze töredéke, oldalán függőlegesen átfúrt füllel, magassága 8 cm. Ltsz: 53. 136. 2.
4. Vékony falú fényes felületű sötétszürke fazékalakú edény (V. 11.). M: 16, Szá: 13.5, FÁ: 5,5 cm. Ltsz: 53. 136. 7.
5. 2 db vastagfalú hólyagbütyök. Ltsz: 53. 136. 3.
6. Csöves talpú tál alja, vastagfalú, alján két kis átfúrás látható. M: 8,8 cm. Ltsz: 53. 136. 4.
7. Tűzdelte díszű vörös színű oldaltöredékek. Ltsz: 53. 192. 5—6.
8. Díszítetlen bombaalakú edény töredéke. Ltsz: 53. 136. 8.
9. Nyakas bombaalakú edény töredéke, vállán füllel. Ltsz: 53. 136. 9.

10. Kaptafa alakú csiszolt kőbalta töredéke, hossza 11, Sz: 3,7 cm. Ltsz: 53. 136. 10. Az anyag teplere utal. A formák a bükki kultúrára jellemzőek, de a díszítés a tűzdelés, a belülről kinyomott nagy bütykök a vonaldíszes kerámiához kapcsolja a leletegyüttest.

84. *Bogács-Hintóvölgy, mezőkövesdi j.*⁷⁹ Petróczy József felszíni gyűjtéséből került az anyag MNM. R. O.-ba (Ltsz: 6/1946), amelyet Kutzián Ida ismertetett. A közölt anyagban szerepel egy csőtalp töredék, párhuzamos hullámos karcolással és egy valószínűleg talpas tálhoz tartozó peremtöredék kettős vonalú záródíszes, íves karcolással, további egy 4 mezőre osztott szegletesedő formájú töredék, szegletes és íves vonaldíszítéssel. A még közöletlen anyagban teljesen azonos csőtaltöredékek találhatók ékalakban összefutó karcolással s jellegtelen peremtöredékek, karcolt záródíszsel.

85. *Mezőkeresztes-Csincsetanya, mezőkövesdi j.* Közelebbi lelőhelye a lengyelpusztai homokbánya. Rozsnyói Márton felszíni gyűjtéséből az alábbi leletek kerültek a miskolci múzeumba:

1. Edényperem, kétsoros mélyített körbefutó záródíszsel, amelyhez egyenes és ékalakú bemélyített vonaldísz kapcsolódik (V. 1.).

2. Edényfenék töredék az oldalán mélyített zeg-zug vonallal (V. 2.).

3. Edényoldal töredék karcolt rombuszmintával (V. 3.). A cserepek közepes kidolgozásúak és szürkés színűek. Ltsz: 53. 104. 1.

86. *Sály,*⁸⁰ *mezőkövesdi j.* Közelebbi adatok nélkül 1910 év előtti gyarapodásból találunk e helyről leleteket a miskolci múzeumban; ltsz: 53. 146. 1—7. Az anyagban nyakas bombaalakú edény töredékei, csövestalpú tál része, tűzdelte díszű cserepek és hólyagos dudor található ujjbenyomással.

87. *Muhi, mezőcsáti j.*⁸¹ Közelebbi lelőhelye a Kocsmadomb. Az 1930. évi szkítakori ásatáskor részben a sírok töltelékföldjéből, részben a sírok fölötti rétegből és kutatóárokból előkerült őskori cserepek adják az anyagot. Miskolci múzeum 53. 112. 1—2., 53. 113. 1—2., 53. 115. 1—6. ltsz. Az első sírból 3 db közepes kidolgozású vonaldíszes kerámiára jellemző íves karcolt cserép (V. 4—6.) és egy Bükk III jellegű töredék került elő. A sír töltelékföldjéből további vonaldíszes töredékeket (V. 7.), kovaszilánkokat, illetőleg pengetőredékeket tart számon a leltár. A 4. sír földjéből is került elő durva kidolgozású bükki jellegű cseréptöredék. A szkíta temető ásása közben bekerült szórványanyagban 3 csiszolt kőbalta, 33 vonaldíszes és 2 lécdíszítésű cseréptöredék, továbbá egy kis edény szerepel a leltárban.

Heves m.

88. *Tarnaméra, hevesi j.* Patay Pál a község D-i részén levő vályogvető gödörben vonaldíszes kerámia lelőhelyéről tudósít.⁸² A Tarna régi medre mellett fekszik a lelőhely. A község-

⁷⁹ Kutzián I.: MM. 1946. 50—51.

⁸⁰ Borsod-Miskolci Múzeum ismertető katalógusa, Miskolc, 1902. 80.

⁸¹ Adattár 135. III. 3.

⁸² Adattár 312. T. IV.

ben levő Szarvas homokbányából zsugorított csontváz mellől újabb kőkori típusú kis talpon álló edényke került elő, amelyet a helyi iskola őriz.

89. *Tarnabod, hevesi j.* Lelőhelye Kisberek dűlő kenderföldek. A leelőhely a Tarna régi medre mellett fekszik. Patay Pál és Kalicz Nándor által begyűjtött jellegzetes vonaldíszes kerámia az MNM. R. O.-ba került.⁸³

90. *Mezőtárkány, füzesabonyi j.* A leelőhely a halastó környéke. 1936-ban került a MNM. R. O.-ba az a cseréptöredék, amelyen szegletes zárt mélyített vonaldísz között tűzdelt pontsor látható.⁸⁴

Békés m.

91. *Déaványa-Berekhalm, gyomai j.*⁸⁵ Bereczki Imre gyűjtő több neolitikori leelőhelyet tart számon részben Frenyó orvos, részben saját gyűjtéséből. Az anyag nem mindig elégséges a pontos kormeghatározásra, ezért Gabonási Érpárt, Sártó leelőhelyeket nem vesszük fel. A Berekhalmról néhány vonaldíszes kerámiához tartozó cserép van a helyi gyűjtőnél.

92. *Endrőd, gyomai j.*⁸⁶ Közélebbi leelőhelye a nagylaposi népház. Móra Ferenc szerezte az anyagot Fecskés Nándortól; a szegedi múzeumban van. Banner a későszalagdíszes kultúra leelőhelyének tartja.

93. *Körösladány, szeghalmi j.*⁸⁷ A szórvány telepanyagot Petrőczy József gyűjtötte és ajándékozta az MNM. R. O.-nak ltsz: 16/1946. cserépnapló. Az anyagból meandrikus díszű edényfenék, kétsoros bemélyítéssel képzett edényperem és csőtalptöredék jellemző, amelyen párhuzamosan futó kettős vonaldíszítésből pontsordísz indul ki.

94. *Köröstarcsa, békési j.*⁸⁸ Lelőhelye a község területén levő kisebb magaslat, amelyen nagy kiterjedésű őskori lakótelep terül el. Implon József bronzkori ásatásának legalsó rétegéből Gallus Sándor 7 neolitikus cserépet gyűjtött be, s helyezett el a MNM. R. O.-ban. Ltsz: 1938. 45. 1. Az egyik töredék festett fekete rácsmintájával a herpályi kultúrába tartozik, a többi, perem alatti kétsoros bekarcolással a vonaldíszes kerámiára jellemző.

95. *Mezőgyán, sarkadi j.* Földmunka során közélebbi megjelölés nélkül került be a Déri Múzeumba néhány töredék. Ltsz: 20/1943. A cserépanyag vonaldíszes jellegű, fekete és sárga tónusban. A házi kerámiában a hólyagos dudor, mélyített dísz is szerepel. Az alacsony csőtalp igen gyakori forma.

Mezőgyán-Szőlőskert leelőhelyről edény is került a múzeumba (ltsz.: 1/1946. 4.); hasas fületlen csupor, alacsony hengeres nyakkal. Igen jó anyagú, fénylő felületű.

96. *Szarvas.*⁸⁹ 3 leelőhelyet tart számon az irodalom, amelyek a vonaldíszes kerámiába tartoznak: Szarvas-Ótemető, Szarvas-Érpárt, Szarvas-Belterület.

Csongrád m.

97. *Szentes-Berekhát.* 1897-ben tiszai kultúrába tartozó cserépanyag került a szentesi múzeumba. A töredékek között két vastagfalú edényoldalon íves karcolt párhuzamos vonaldíszítés a vonaldíszes kerámia stílusát mutatja.

98. *Szentes-Jámborhalom.* Húsvörös bevonatos meanderdíszes tiszai kultúra anyagában találunk néhány töredéket, amelyet a vonaldíszes kerámia stílusát mutatják. Az egyik vastagfalú csőtalptöredék, amelyet 3 párhuzamos karcolás díszít (VII. 11.). A másik behajló szájú edény profilja, amelynek nyakán bemélyítés fut körbe, ebből kiindul függőleges bekarcolt csüngődísz (VII. 12.).

⁸³ Adattár 175. T. II.

⁸⁴ Adattár 131. T. II.

⁸⁵ Adattár 24. D. I.

⁸⁶ Banner J.: Kőkori élet Békés megyében 45.

⁸⁷ Kutzián I.: MM. 50.

⁸⁸ Adattár 101. K. III.

⁸⁹ Arch. Ért. 1915. 11—43., Banner J.: Dolg. 1931. 68—71., Banner J.: Kőkori élet Békés megyében 39—40. I. t. 1—27., Tompa F.: 25. Jahre 14 t. 1—9.

99. *Szentes-Szentilona*. A szentesi múzeum Körös kultúrába tartozó telep anyagát őrzi e lelőhelyről. A cserépek között van néhány, amely határozottan a vonaldíszes kerámiába sorolható. Legjellegzetesebb köztük egy peremtöredék, a perem alatt hullámos záródíszsel s a felületén 3 soros ívelt vonalköteggel (VII. 1.). A többi töredéket szegletes és íves vonaldísz ékít (VII. 2—5.).

100. *Szentes-Kistóke*. Közlebbi lelőhelye Vecseri Sándor földje. Az anyag 1929. évi ásatásból származik. A tiszai kultúra telepanyagában 2 töredék vonaldíszes sajtáságokat mutat. Érdekes az a darab, amelyet szegletes karcolt vonalmélyítés fed, s a szögtöréseket pontok szakítják meg (VII. 8.). A pontokkal való vonalmegszakítás e kultúra sajátja éppen úgy, mint a másik cserép párhuzamos íves vonaldíszé (VII. 9.).

101. *Hódmezővásárhely-Barcivét*.⁹⁰ Banner J. közli a Balog-tanyáról előkerült szórvány-cserepet, mint a régi vonaldíszes kerámia egyetlen Hódmezővásárhely területén addig észlelt lelőhelyet. A közepes kidolgozású oldaltöredéket kettős vonalú egyenes íves karcolt fed.

102. *Hódmezővásárhely-Szakálhát*.⁹¹ A tiszai kultúra nagyfokú keveredése az eddig közölt irodalomban legjobban Szakálháton domborodik ki. Képviselve van a tiszai anyag sok vincai hatással s bőven találunk vonaldíszes kerámiát festett anyaggal.

103. *Lebő, szegedi j*.⁹² Az irodalomból sokat hivatkozott anyag Móra 1928—31. évi ásatásából származik. Az eddig nem közölt e körbe tartozó leletanyag az alábbi:

Vékonyfalú jókidolgozású fénylő felületű zselizi típusú töredékek, függőleges vonalakkal megszakított vonalköteg díszsel (VIII. 1—3.). Vékonyfalú, sötét színű töredékek karcolt vonaldíszítésekkel, a sávokat kitöltő vörös festéssel (VIII. 7, 8, 9, 10, 12, 15, 17, 25.). Festés nélküli karcolt díszű töredékek (VIII. 4—6, 9, 13, 14, 16, 18—23, 26—27.). Félgömb formájú edény töredéke (VIII. 24.). Az edény formában és díszítésben két kultúra, a vonaldíszes és a tiszai kultúra stíluslemeiből tevődik össze. Az alsó gömbölyű része a vonaldíszes kerámia formájának képzését mutatja, díszítése szintén a vonaldíszes kerámia zárt alakú vonalkarcolása. Az edény felső része a tiszai kultúra jellegzetes virágcserep alakja, szívókéval. Díszítése vízszintes keretbe fogott, függőlegesen tagozódó mezőben, rácsminta elnagyolt meanderek. Formában és díszítésben sok egyezést mutat a Vinca B rétegben talált edénnyel.⁹³ A két díszítőmotívum között levő zeg-zug dísz mindkét kultúrában jelentkezik, de formai megoldásban a vonaldíszes kerámiához áll közelebb. A hólyagdudor e telepen is előfordult (VII. 13—16.).

Bács m.

104. *Kiskunfélegyháza*. Közlebbi megjelölés nélkül őrzi a helyi múzeum néhány hólyagdudoros töredéket és íves vonalmintás cserepet (VII. 6. 7.).

Anyaggyűjtésünk célja elsősorban az volt, hogy meghatározzuk a kultúra elterjedését. Lehetőséget elsősorban a Folyás-szilmei lelőhelyen végzett feltárás adta, mert az előkerült kerámia tipológiai jegyeinek ismeretében megnyílt a mód a múzeumokban levő, legtöbbször szórványanyag kiválasztására, a bükki anyagtól való elkülönítésre, csoportosítására.

A gyűjtött anyagban észrevesszük, hogy az alap jellegében egységes kultúrában elkülönülő csoportok mutatkoznak. A csoportok különválasztását megnehezíti a szinte szórványnak minősülő, felszíni gyűjtésből származó anyag, és így megközelítően sincs tiszta képünk egy-egy telep jellegét illetően. Kevés a publikált anyag, s a békásmegyeri, viszonylag nagyobbnak minősíthető telepen kívül⁹⁴ egy sincs, amely alkalmas

⁹⁰ Banner J.: Hódmezővásárhely története I. 21. 1. kép.

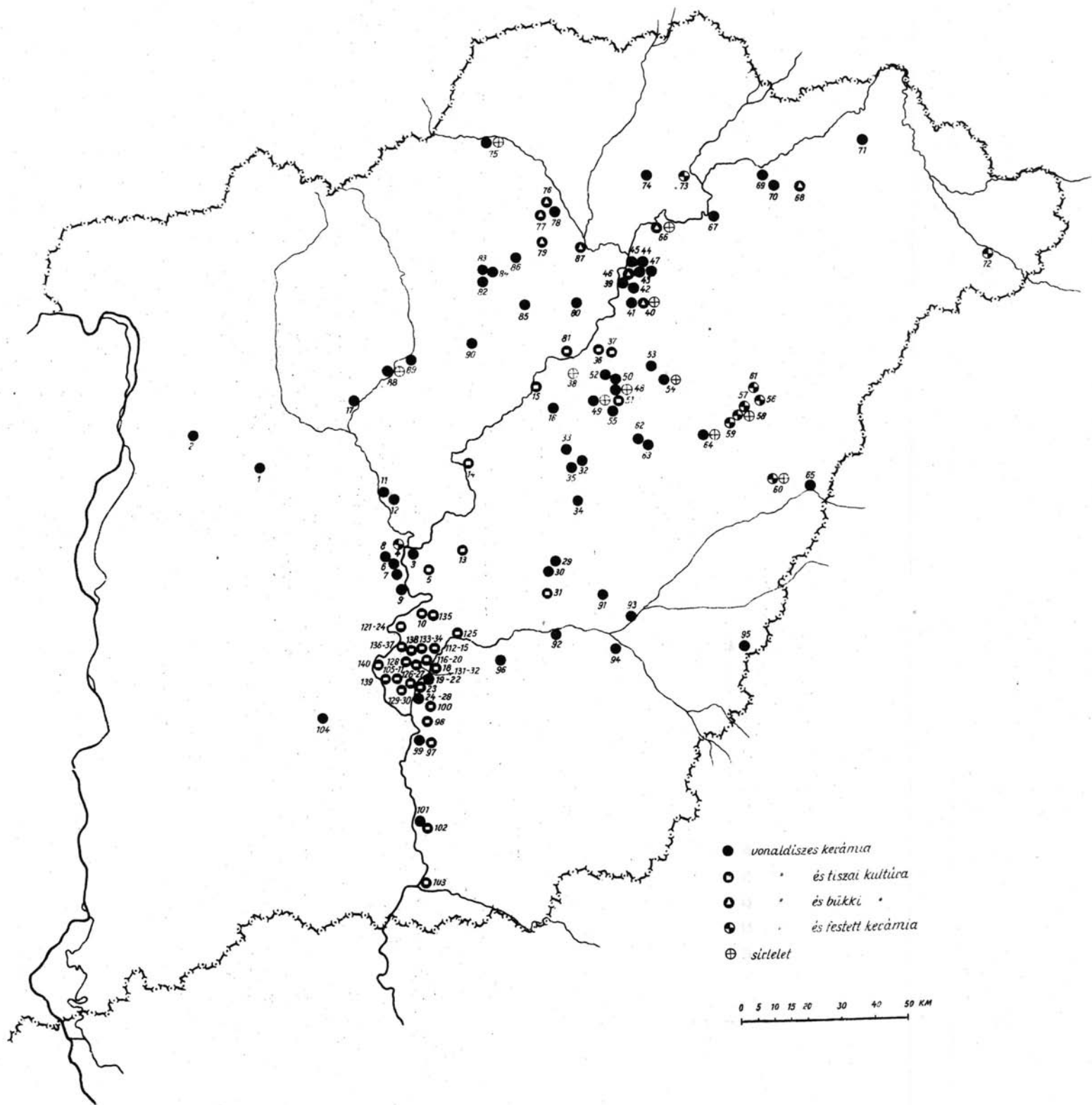
⁹¹ Banner—Bálint: *Dolg.* 1935. 76—88, Kutzián I.: *Körös kultúra* 45 l.

⁹² Lebő. *Dolg.* 1930. 159—160. — Korek: *Lebőhalmi ásatás 1950-ben.* Arch. Ért. 1958. 132—153. és *Trogmayer Szegedi Múzeum Évkönyve 1957.* 19—57.

⁹³ M. Vassić: *Preistorika Vinča.* Belgrad 1932—36. II. IV. 56.

⁹⁴ Tompa F., *BRGK S. 30 Taf. 8.*

VONALDISZES KERÁMIA ALFÖLDI ELTERJEDÉSE

volna a kultúra forma és díszítő gyakorlatának összevetésére. Néhány jelentősebb fel-
tárás történt az elmúlt években, de publikációjuk ezideig még nem jelent meg.⁹⁵

Kutatásaink tisztázták azt a kérdést, hogy a hazai vonaldíszes kerámia kultúra
fejlődésének menete nem volt azonos a kultúra keletkezési helyeül tartott Cseh-morva-
országi területekkel.⁹⁶ Abban a magyar kutatók egyetértnek, hogy az ún. idősebb és
fiatalabb vonaldíszes kerámia szétválasztása csupán egyes stílussajátságok alapján le-
hetséges, szétválasztása indokolatlan, mivel nagyobb telepek anyagát vizsgálva a
stílusselemek keverten és együtt jelentkeznek.⁹⁷

Ausztriában,⁹⁸ Csehszlovákiában,⁹⁹ a vonaldíszes kerámia vizsgálata során, az
újabb kutatások több csoportot különítettek el, helyi és időrendi alapon, amelyeket
egyazon kultúra csoportjainak fognak fel. A hazai anyagból is már régen elkülönült
a zselizi anyag,¹⁰⁰ mint területileg és díszítő motívumában is elhatárolható csoport és
kultúra.

A vonaldíszes kerámia kultúra alföldi anyagában észlelhető stíluskülönbségek és
földrajzi elhelyezkedés alapján az alábbi csoportok mutathatók ki:

1. Szarvas-érparti csoport
2. Szilmege
3. Tiszai kultúrában jelentkező anyag
4. bükki szállásterület anyaga
5. zselizi beütések
6. Festett anyaggal jelentkező kerámia.

1. *A szarvas-érparti csoportot* a kutatás idősebb vonaldíszes kerámia névvel je-
lölte. A bükki és tiszai területen található anyagtól elválasztása igen nehéz, mert jel-
legében szinte azonos. Lelőhelyének száma a délföldi területen még igen kevés, de
ez elsősorban a kutatás hiánya miatt van. Telephelyeit a Körös kultúra települési he-
lyeinek közelében találjuk, de azzal nem keveredik. A Közép-Tisza vidékének leg-
gyakoribb típusa, mint ezt Kalicz Nándor megállapítja.¹⁰¹ Az anyag is igen kevés még
ahhoz, hogy a csoport stílusjegyeit pontosan körvonalazni tudjuk.

2. *A szilmegei csoport, mint megnevezés, már helyet kapott a szakirodalomban.*¹⁰²
A csoport határozott elkülönítését a formák és a díszítési mód indokolják. A vonal-
díszes kerámiának olyan csoportja ez, amely a törzsterülettől mégjobban eltávolodva
elveszíti jellemző stílusjegyeit, s új stílusával lép fel. Stílusa kevertnek látszik, amely-
ben a Körös kultúra elemeinek nyomai ismerhetők fel olyan új elemekkel, amelyek
idegenek a hazai gyökerektől.

Legjellemzőbb stílusjegyéül a plasztikus díszítés formagazdagságát kell felven-
nünk. A Szolnok környéki oszlopos fogantyú és a függőlegesen álló nagyméretű foga-
zott bordák éppen úgy jellemzőek, mint az ujjbenyomással tagolt, horizontális és
vertikális irányú, rátett plasztikus díszítés. A hólyagos dudor legalább annyira sa-
játja és felismerhető jege, mint a vonaldíszes kerámia mélyített díszítő elemei. Jellemző

⁹⁵ Zalavár, Bálint Béla ásátása; Győr-Pápai várnagy, Mithay Sándor ásátása.

⁹⁶ Csalog J., FA IV. (1945) 3.

⁹⁷ Kutzián I. NM 1946 45—52.

⁹⁸ Pittioni, Urgeschichte des österreichen Raumes, Wien, 1954 S. 129.

⁹⁹ Bohumil Soudský, Methodice třídění volutové keramiky. Pam. arch. XLV. 1945. 75
skk. 1.

¹⁰⁰ Tompa F., Bandkeramik. AH V—VI. S. 27.

¹⁰¹ Kalicz N., Tiszazug őskori települései. Régészeti Füzetek 8. (1957). 27.

¹⁰² Kalicz N., Jászkutság 1955. III. 40. — K. Anđel, Vystedok-archeologického pries-
kumu na zemplinsko užskej nižine u. r. 1953—1954. Vlastivedny Sbornik I. 148—149. —
B. Novotný, Slovensko v mladšej dobe kamenej. Bratislava 1958. 18.

a perem függőleges irányú rovátkolása, az edényen alkalmazott függőlegesen álló mélyítések (Tiszaroff II. 5.), felületet betöltő vertikális vésések (Ibrány III. 23.), soros vízszintes vonal (Tiszaroff II. 2.) és pontszerű díszítés (Bogács V. 10.). Fellép e díszítés mélyített háromszög kitöltéseképpen is (Tószeg I. 5.). Díszítő gyakorlatban jelentős szerepet játszik az ujjbenyomással kialakított, egész felületet betöltő plasztikus díszítés, amely a Körös kultúra csipettdíszű motívumával mutat egyezést. A csipett díszítés, a soros plasztikus mélyítések, a Körös kultúra hatásait mutatják éppen úgy, mint a puttonyos edény, amely jellemző déli formát mutat, s a vonaldíszes kultúra is átveszi. A dunamenti lelőhelyeken a vonaldíszes kultúra anyagában, gyakori a csipett díszítés, és a puttonyos edényforma is megjelenik.¹⁰³ A hatás azzal magyarázható, hogy a Körös kultúra időszakának vége érintkezett a szilmei csoporttal, és elemeiből átvéve, azokat átalakítva fejlesztette tovább, s mint visszaáramló hatás viszi nyugatra, s ezért nem a Körös kultúra kisugárzása, hanem a vonaldíszes kerámia forma és díszítő gyakorlata beolvadt kerámia jelentkezik tovább.¹⁰⁴

A szilmei csoport eddig két nagyobb körzetben mutatkozik: Szolnok és Polgár környékén. Határozott egyezések mellett is helyi színezettel bírnak. A Szolnok-környéki lelőhelyeken keveredés nélkül jelentkezik a szilmei csoport. A szilmei formákon is fellépő karcolt vonaldíszszel, és nem társul hozzá a tiszai kultúra anyaga. Más lelőhelyeken (Tiszaroff) a tiszai kultúra sajátosságai erősen kiütkeznek, sőt a bükki beütések is megfigyelhetők. Mivel az anyag felszíni gyűjtésből származik, még nem lehet szétválasztani az esetleg Szilmei-tiszai érintkezést. A csoport névadó lelőhelyén Polgár-Folyás-Szilmei a mélyített vonaldíszítés teljesen alárendelt szerepet játszik, s együtt jelentkezik a Bükk II klasszikus cserepeivel. Újtikos-Demeterkúton a bükki áru még határozottabban jelentkezik, s nyomon követhető Bogács, Bükkaranyos, Görömbölytapolca-Forrásbarlang és Eger-kisegedi lelőhelyekig, ahol a vonaldíszes kerámia alapformái szinte azonos jellegűek, mint Tószegen vagy Polgáron, és egy erősen spirális bükki kerámiával keverten jelentkezik.

3. *A szilmei csoport* délen a tiszai kultúra területével határos. Tiszazugban Kalicz Nándor megfigyelte, hogy a tiszai kultúrának nincsenek önálló telepei, hanem a vonaldíszes kerámia anyagával együtt jelentkezik.¹⁰⁵ Az, hogy a keveredés milyen fokú, feltárások hiányában még nem állapítható meg. A Tiszazugtól délebbre fekvő területek egyes feltárt telepein e jelenség ismert, és a keveredés foka megállapítható. A Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes térségében fekvő telepeken tiszai kultúrával együtt kerül elő a vonaldíszes kerámia, annak ún. fiatalabb szakaszára utaló jegyekkel. Legjellegzetesebben talán a lebői anyagon lehet megtalálni,¹⁰⁶ de Hódmezővásárhely-Szakálhát,¹⁰⁷ Szentes-Tűzköves,¹⁰⁸ Hódmezővásárhely-Gorzsa¹⁰⁹ ugyanebbe a körbe tartozik. Lebőn stratigráfiaiilag azt lehetett megállapítani, hogy a vonaldíszes kerámia a tiszai kultúra időszakának közepén jelent meg, és a korai rézkorba való átmenet idején már nem volt használatban. A feltárt telepek leletanyaga is azt mutatja, hogy azokon a lelőhelyeken, ahol a vonaldíszes kerámia díszítőmotívumai fellépnek, ott mindig már a tiszai kultúra fiatalabb szakasza, illetőleg vége van képviselve bütykös kerámia társaságában.

¹⁰³ Gyirmót, MNM 16/1884.

¹⁰⁴ Korek J., A bükki kultúra települése a Hillebrand barlangban. FA 1958. 25—26.

¹⁰⁵ Kalicz N., i. m. 27 l.

¹⁰⁶ Korek J., A lebőhalmi ásatások 1950-ben. Arch. Ért. 1958. 151—153.

¹⁰⁷ Banner—Bálint, Dolg. 1935. 76—96.

¹⁰⁸ Csalog J. ásatása.

¹⁰⁹ Gazdapusztai Gy. ásatása.

4. *A Bükk-vidék* neolitikumára a bükki kultúra jellemző. Elterjedési területe meghaladja a Bükk hegységet és gyakori az Alföld északi szegélyén, különösen a folyók mentén, de a Nyírségben is jelentős települését találjuk.¹¹⁰ Kisugárzása nyugat felé a Duna vonaláig tart,¹¹¹ délen pedig még jugoszláv területen is észlelhető.¹¹²

A kultúrában fellépnek a vonaldíszes stílusjegyek. A Bükk hegységtől távolabb eső területen, a Tompa által felvett Bükk III. stíluszónában a vonaldíszes kerámia jut túlsúlyra. Ez a csoport felöleli a Tompa által protobükknek nevezett anyagot az Alföld északkeleti részén, s a fiatalabb és idősebb vonaldíszes kerámia teljesen összekevert stíluselemei az uralkodók. A Nádudvar-környéki anyagban előtérbe kerül a spirális alkalmazása. Úgy látszik, hogy egyes formákon — csőtalpas tál, félgömbös csésze — a zártvonalú, karcolt díszítés igen hosszú ideig él, és a formával együtt járó díszítő elem.¹¹³ Az íves karcolásokkal együtt jelentkezik a szegletes bemélyítés, megtört vonaldísz (Szerencs), néhol egészen meanderszerű formában. A tiszai kultúra és bükki kultúra érintkezési zónájában a stíluskeveredés gyakori.

5. *A zselizi beütések* feltűnő módon a Dél-Tisza vidékén jelentkeznek, kizárólag a tiszai kultúrával együtt. (Lebő, Szakálhát, Gorzsa, Szentes-Tűzköves.) A lebői anyag magán viseli a zselizt jellemző vonalmegszakításokat is, és jól mutatja az ún. fiatalabb vonaldíszes kerámia teljes együttélését, együvé tartozását. A zselizi csoport hazai elterjedésének nyugati határa a Duna vonala, Budapest déli határáig.¹¹⁴ Az Alföldön, a Vác-környéki lelőhelyektől eltekintve, Pécelen találjuk meg határozottan, és feltehető, hogy a Tisza vonalán jut el a déli lelőhelyekre. A lebői felsőhalmi ásatások alapján megjelenését a tiszai kultúra megjelenésének középső szakaszára teszem, és szerves része a tiszai kultúrán belül jelentkező lebői csoportnak. A Tisza középső szakaszán, a szórványosan jelentkező jellegzetes vonalmegszakítás (Tiszaroff, Bogács) csupán olyan hatás lehet, amely a cserekapcsolatok közben kialakult ízlés próbálkozásai.

6. *A festett kerámia* a Hortobágy környékén csoportosul. Kevertjellegű kerámiával együtt jelentkezik, vonaldíszes és tiszai jellegű formákkal, és igen erős bütyök-díszes elemekkel. A vonaldíszes kerámia stílusjegyei a függőlegesen álló, kettős ujjbenyomás füzérdíszek, benyomott bordadíszek, s hólyagdudorok jellemzik a szórványosabban jelentkező karcolt díszítési mód mellett.

Az anyaggyűjtés, a kutatás mai állása mellett, csupán a lelőhelykatasztert jelenti, s számolni kell még nagyobb területen való elterjedésével és sűrű településével. A feltárások eredményei dönthetik el az egyes csoportok időrendi településeinek genetikai kapcsolatait.

Korek József

¹¹⁰ Korek—Patay, A Bükki kultúra elterjedése. Régészeti Füzetek. Ser. II. 2. (1958).

¹¹¹ L. i. m. 49 l.

¹¹² Čřna—Bařa Milořić, Die Siedlungsgrenzen und Zeitstellung der Bandkeramik in Osten und Südosten Europas. BRGK 33 (1940—1950). Taf. IV. 3—10.

¹¹³ Korek J., A vadnai neolitikus sírlelet. Miskolci Múzeum Évkönyve. 1957. 22—23.

¹¹⁴ A kultúra elterjedésével Mithay Sándor foglalkozott. L. Nagytétény, Arch. Ért. 1936. 85—86.

A kéziratot 1958 elején zártam le, azóta feltárt anyag, és irodalom nem került bele.

(Auszug)

Die im Jahre 1955 abgehaltene Archäologische Konferenz bot eine Zusammenfassung über den Stand der vorzeitlichen Forschung in Ungarn, es wurde auch darauf hingewiesen, dass trotz des Anwachsens des Materials in den letzten zehn Jahren noch zahlreiche Fragen bezüglich einer auf sicherer Grundlage beruhenden Chronologie und der Bereinigung der Herkunftsprobleme der einzelnen Kulturen der Lösung harren.¹

Die neueren steinzeitlichen Forschungen der letzten zehn Jahre — Planungsarbeiten der Akademie d. W., Rettungsgrabungen, begonnene Terrainbegehungen — boten Möglichkeit zum Aufwerfen der um die Bükker und Tiszaer Kulturen sich gruppierenden Probleme, was einige-mal zur Berichtigung der früheren Ergebnisse der Forschung führte.²

Unter Berücksichtigung des in den Museen befindlichen unpublizierten neolithischen Materials bzw. auf Grund des aus neuerem Zuwachs stammenden zuverlässigen Materials haben wir das Problem des Erscheinens der weite Gebiete einnehmenden linearkeramischen Kultur auf dem Alföld aufgeworfen. Besonders durch die Ergebnisse der Ausgrabungen von Lebő und Folyás-Szilmeg wurde die Aufmerksamkeit auf diese gerichtet,³ und im Interesse der weiteren Forschung halten wir die Veröffentlichung dieses Materials für notwendig, da dieses neuere Fundmaterial u. A. n. zur Schichtung der vielfarbigen neolithischen Kultur beitragen würde.⁴

Der Verfasser hat sein Material von 140 Fundörtern gesammelt, über die die beiliegende Kartenskizze orientieren soll. Bei den Fundörtern wird die genaue Lagerung der Fundstellen angegeben, desgleichen die bezügliche Literatur, dann auch die zusammenfassende Charakterisierung des Materials und die kurze Beschreibung des wichtigsten Materials. Der Zweck unserer Materialsammlung war vor allem die Bestimmung der Verbreitung dieser Kultur. Hierzu gab uns in erster Linie die auf dem Fundort Folyás-Szilmeg ausgeführte Aufdeckung Möglichkeit, weil es in Kenntnis der typologischen Kennzeichen der dort ans Tageslicht ge-

¹ Conference Archéologique Budapest 1955. Budapest.

² Csalog J.: FA III—IV (1944, 1—16). — Csalog I.: FA VII (1955, 23—44. — Kutzián I.: MM 1946, 45—52. — Korek I.: Arch. Ért. 1951. 68—72.

³ Ausgrabung in Folyás-Szilmeg im Jahre 1950, geleitet von I. Kutzián, die Lebőer Aufdeckung wurde 1950 von J. Korek geleitet.

⁴ Bei Bekanntgabe des Materials bestanden folgende Probleme:

1. Das Material einiger Fundorte zeigt Vermischungen besonders auf den Verbreitungsgebieten der Bükker und der Theisskultur. Deswegen wurde von uns dasjenige Material zur Grundlage genommen, das die herrschende Eigenart bietet. Bezüglich jener Gebiete, die mit der Bükker Kultur in Berührung stehen, wollen wir nur in Anmerkungen jene Fundorte angeben, in deren Material Stilelemente der Linearkeramik vorkommen. Auf dem Gebiet der Theisskultur haben wir nur das Material jener die Eigenart der Theisskultur aufweisenden Fundorte aufgenommen, wo sich die linearkeramische Kultur entschieden bemerkbar macht.

2. Wir haben jene nur aus literarischen Daten anführbare Fundorte nicht aufgenommen, bei denen uns das Material nicht zur Verfügung stand, somit sich uns keine Möglichkeit bot zu ihrer sicheren Einreihung.

3. Wir haben davon Abstand genommen das schon publizierte Material nochmals zu veröffentlichen und wir waren nur bestrebt, die charakteristischsten Stücke und Typen vorzuführen,

4. Die Fundorte bringen wir auf Grund der Verwaltungskarte von 1956, innerhalb dieser nach Bezirken gruppiert, innerhalb der Bezirke führen wir sie im Nacheinander ihrer geographischen Lagerung an, — Abkürzungen: MNM R. O. = Magyar Nemzeti Múzeum — Régészeti Osztály ('Ung. Nationalmuseum — Archäologische Abteilung'). — Adattár = Magyar Nemzeti Múzeum — Történeti Múzeum Adattára ('Ung. Nationalmuseum — Datensammlung der Historischen Museums.') — Ltsz. = Leltári szám ('Inventarnummer').

kommenen Keramik für uns möglich wurde, das in den Museen befindliche meistens Streufundmaterial zu sondern, es von dem Bükker Material zu separieren und zu gruppieren.

In dem gesammelten Material war es unmöglich nicht zu erkennen, dass sich Sondergruppen in dieser in seinem Grundcharakter einheitlichen Kultur bemerkbar machen. Die Absonderung der Gruppen wird durch das aus Oberflächensammlung stammende Material sehr erschwert, da dieses Material fast für Streufund gelten kann, und eben deswegen haben wir manchmal auch annähernd kein klares Bild über den Charakter dieser oder jener Siedlung. Auch das publizierte Material ist gering und ausser der verhältnismässig grösseren Békásme-gyerer Ansiedlung⁵ gibt es keine einzige, die geeignet wäre, Formen- und Zierwesen dieser Kulturen miteinander zu vergleichen. Einige wichtigere Aufdeckungen wurden in den ver-gangenen Jahren zwar ausgeführt, nur wurden sie bisher noch nicht publiziert.⁶

Durch unsere Forschungen wurde die Frage schon bereinigt, dass der Gang der Entwick-lung der linearkeramischen Kultur in Ungarn nicht identisch war mit dem jener tschecho-slowakischen Gebiete, wo diese Kultur entstanden sein soll.⁷ Darin sind die ungarischen Forscher einverstanden, dass die Sichtung der sog. älteren und jüngeren linearkeramischen Kultur nur auf Grund einiger Stileigentümlichkeiten möglich ist, somit diese Sichtung ungerecht-fertigt ist, weil sich auf Grund der Untersuchung des Materials grösserer Siedlungsplätze fest-stellen lässt, dass diese Stilelemente gemischt und gemeinsam vorzukommen pflegen.⁸

In Österreich⁹ in der Tschechoslowakei¹⁰ hat die neuere Forschung an Hand der Unter-suchung der Linearkeramik auf lokaler und chronologischer Grundlage mehrere Gruppen abge-sondert, die als Gruppen derselben Kultur aufgefasst werden. Aus dem ungarländischen Material wurde schon früh das Zselizer Material¹¹ als eine regional und auch in Anbetracht der Motive ihrer Ornamentik abgrenzbare Gruppe abge sondert.

In dem Alföldler Material der linearkeramischen Kultur können folgende Gruppen auf Grund der Stilunterschiede und der geographischen Lagerung unterschieden werden:

1. Gruppe von Szarvas-Érpart.
2. Das Material der sog. Theisskultur.
3. Szilmeg.
4. Das Material des Bükker Siedlungsgebietes.
5. Zselizer Einschläge.
6. Die auch gefärbtes Material enthaltende Keramik.

1. Die Gruppe von Szarvas-Érpart wurde von der Forschung als ältere Linearkeramik bezeichnet. Ihre Absonderung von dem Material des Bükker und des Theissgebietes ist sehr schwer, da sie ihrer Eigenart nach mit diesem fast identisch ist. Die Zahl ihrer Fundorte ist auf dem Südföldler Gebiet noch sehr gering, was aber in erster Linie dem Mangel an For-schungen zuzuschreiben ist. Ihre Siedlungsplätze befinden sich in der Nähe der Siedlungsplätze der Köröskultur, doch vermischt sie sich mit dieser nicht. Diese Gruppe sei nach N. Kalicz in der Gegend der Mittel-Theiss der häufigste Typ.¹² Das Material ist aber noch viel zu wenig dazu, dass es möglich wäre die Stilmerkmale dieser Gruppe genauer anzugeben.

⁵ Tompa F., BRGK S. 30, Taf. 8.

⁶ Zalavár, Ausgrabung von B. Bálint; Győr—Pápai vám, Ausgrabung von S. Mithay.

⁷ Csalog J., FA VI (1945), S. 3.

⁸ Kutzián I. NM 1946, S. 45—52.

⁹ Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, S. 129.

¹⁰ Bohumil Soudský, Methodice třídění voutové keramiky. Pam. arch. XLV (1945), S. 75 ff.

¹¹ Tompa F., Bandkeramik. AH V—VI, S. 27.

¹² Kalicz N., Tiszazug őskori települései ('Vorzeitliche Siedlungen im Tiszazug'). Régé-szeti Füzetek VIII (1957), S. 27.

2. Die Szilmeger Gruppe ist als Benennung in die Fachliteratur schon eingeführt worden.¹³ Die entschiedene Absonderung dieser Gruppe wird durch die Formen und die Art der Ornamentik motiviert. Sie ist eine solche Gruppe der Linearkeramik, die abseits von ihrem Stammgebiet ihre charakteristischen Stilmerkmale verloren hat und mit einem neuem Stil erscheint. Dieser Stil macht auf uns den Eindruck eines Mischstiles, in welchem die Spuren der Elemente der Köröskultur erkennbar sind mit solchen neuen Elementen vermengt, die ihre Wurzeln in der Fremde haben.

Als charakteristischstes Stilmerkmal dieser Gruppe kann der Formenreichtum ihrer plastischen Ornamentik angeführt gelten werden. Die säulenförmige Griffe von der Umgebung von Szolnok und die senkrecht stehenden gezahnten Rippen von grossem Format sind für sie ebenso charakteristisch, wie die mit Fingereindrücken gegliederten, horizontal und vertikal gerichteten, aufgesetzten plastischen Ornamente. Der blasenartige Wulst ist mindestens ebenso ihre Eigenheit und ihr leicht erkennbares Merkmal, wie die vertieften Zierelemente der Linearkeramik. Charakteristisch für sie ist noch die senkrechte Kerbung des Randes, die auf dem Gefäss angebrachten senkrecht stehenden Vertiefungen (Tiszaroff II, 5.), die die Oberfläche füllenden vertikalen Gravierungen (Ibrány III, 23.), horizontale Linienreihen (Tiszaroff II, 2.) und punkthafte Verzierungen (Bogács V, 10.), die auch als Füllungen vertiefter Dreiecke vorkommen (Tószeg I, 5.). In der Verzierungskunst spielen die mit Fingereindrücken gebildeten, die ganze Oberfläche füllenden plastischen Ornamente eine wichtige Rolle, welche mit den gewickelten Ziermotiven der Köröskultur Übereinstimmung aufweisen. Die gewickelten Verzierungen, die plastischen Vertiefungen in Reihen zeigen ebenso die Einwirkungen der Köröskultur, wie das buttenförmige Gefäss, das eine charakteristische südländische Form aufweist, und die auch von der linearkeramischen Kultur übernommen wurde. In den Fundorten der Donaugegend ist in dem Material der Linearkeramik das gewickelte Ornament häufig anzutreffen und auch das buttenförmige Gefäss erscheint.¹⁴ Diese Einwirkung ist damit erklärbar, dass das Ende der Periode der Köröskultur in Berührung stand mit der Szilmeger Gruppe, und ihre Elemente nach ihrer Übernahme diese umbildend weiterentwickelte und sie in einer zurückströmenden Wirkung nach Westen brachte; diese können also nicht mehr für die Ausstrahlung der Köröskultur angesehen werden, sondern für die Auswirkungen der linearkeramischen Kultur, in die bestimmte Elemente der Köröskultur einverleibt worden waren.¹⁵

Die Szilmeger Gruppe zeigte sich bisher in zwei grösseren Umkreisen: in der Umgebung von Szolnok und Polgár. Nebst entschiedenen Übereinstimmungen weisen sie auch lokale Färbung auf. In den Fundstellen der Umgebung von Szolnok erscheint die Szilmeger Gruppe ohne Mischungen, und zwar mit den auch auf den Szilmeger Formen auftretenden eingeritzten linearen Ornamenten, zu welchen sich das Material der Theisskultur nicht gesellt hat. An anderen Fundorten (z. B. in Tiszaroff) brechen Eigentümlichkeiten der Theisskultur stark durch, sogar auch Bükker Einschlüsse sind zu beobachten. Weil das Material aus Oberflächensammlung herrührt, kann die eventuell vorhandene Berührung von Szilmeg mit der Theisskultur derzeit noch nicht abgesondert werden. Auf der namengebenden Fundstelle Polgár-Folyás-Szilmeg spielt die vertiefte Linearverzierung noch eine ganz untergeordnete Rolle und erscheint zusammen mit den klassischen Scherben von Bük II. In Ujtikos-Demeterkut macht sich die Bükker Ware noch entschiedener bemerkbar und sie kann weiterverfolgt werden bis an die Fundstellen von Bogács, Bükkaranyos, Görömbölytapolca-Forrásbarlang und Eger-Kis-

¹³ Kalicz N., Jászokunás 1955, III, S. 40. — K. Andel, Vystedok archeologického prieskumu na zemplinsko užskej nižine u. r. 1953—54. Vlastivedny Sbornik I, S. 148—9. — B. Novotny, Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1958, S. 18.

¹⁴ Gyirmót, MNM 16/1884.

¹⁵ Korek J., A Bükki kultúra települése a Hillebrandt barlangban. FA 1958. 25—26.

ged, wo die Grundformen der Linearkeramik fast dieselbe Eigenart haben wie in Tószeg oder Polgár und vermengt mit einer stark spiralen Bükker Keramik erscheinen.

3. Die Szilmeger Gruppe grenzt vom Süden an die Theisskultur an. In Tiszazug machte N. Kalicz die Beobachtung, dass dort die Theisskultur keine selbständigen Siedlungsorte hat, sondern sie hier in Gesellschaft des Materials der Linearkeramik erscheint.¹⁶ Der Grad der Mischung ist aber in Ermangelung von Aufdeckungen noch nicht feststellbar. In einigen aufgedeckten Siedlungsplätzen der vom Tiszazug südlich gelegenen Landschaften ist diese Erscheinung gleichfalls bekannt und auch der Grad der Mischungen ist hier feststellbar. Die auf dem Gebiete von Szeged, Hódmezővásárhely und Szentes aufgedeckten Siedlungen ist mitsamt der Theisskultur auch die Linearkeramik zum Vorschein gekommen, und zwar mit Merkmalen, die auf einen sog. jüngeren Abschnitt dieser Kultur weisen. Am charakteristischsten findet sich das etwa auf dem Lebőer Material,¹⁷ aber auch Hódmezővásárhely-Szakálhát,¹⁸ Szentes-Tüzköves,¹⁹ Hódmezővásárhely-Gorzsa²⁰ gehören in denselben Kreis. In Lebő konnte stratigraphisch festgestellt werden, dass dort die Linearkeramik während der Mittelperiode der Theisskultur erschienen ist und in der Zeit des Überganges in die Kupferperiode nicht mehr im Gebrauch war. Das Fundmaterial der aufgedeckten Siedlungen zeigt gleichfalls, dass wo die Ziermotive der Linearkeramik auftreten, immer der jüngere Abschnitt der Theisskultur bzw. ihr Ende auf jenen Fundstellen vertreten ist, und zwar in Gesellschaft mit der mit Knöcheln verzierten Keramik.

4. Für das Neolithikum der Bük-Gegend ist die Bük-Kultur charakteristisch. Ihr Verbreitungsgebiet überschreitet das Bük-Gebirge und sie kommt auch auf dem Nordrand des Alföld, besonders entlang der Flüsse häufig vor, aber auch im Nyírség finden wir eine wichtige Siedlung von dieser Kultur²¹ Ihre Ausstrahlung reicht im Westen bis an die Donaulinie,²² im Süden hingegen ist sie sogar auf jugoslawischem Gebiet noch erkennbar.²³

In dieser Kultur erscheinen auch linearkeramische Stilmerkmale. In den von dem Bük-Gebirge ferner liegenden Landschaften und zwar in dem von Tompa aufgenommenen Stilzone Bük III gelangt die Linearkeramik sogar zum Übergewicht. Diese Gruppe umfasst auf dem nordöstlichen Teil des Alföld das von Tompa mit dem Namen „Protobük“ bezeichnete Material, in welchem die vollkommen vermischten Stilelemente der jüngeren und der älteren Linearkeramik vorherrschend sind. In dem Material von der Umgebung von Nádudvar tritt die Anwendung der Spirale in den Vordergrund. Es hat den Anschein, dass die geschlossenen Linien eingeritzter Verzierungen an einzelnen Formen wie an röhrenförmigen Schüsseln, an halbkugelförmigen Schalen sehr lange Zeit weiterlebten und für Zierelemente zu betrachten sind, die zu bestimmten Formen gehörten.²⁴ Zusammen mit den bogenförmigen Ritzungen macht sich auch die eckige Vertiefung, das gebrochene Linealornament (Szerencs) bemerkbar, mancherorts in ganz meanderartigen Formen. In der Berührungzone der Theisskultur und der Bük-Kultur sind Stilvermischungen häufig.

¹⁶ Kalicz N., a. a. O. W., S. 27.

¹⁷ Korek J. A lebőhalmi ásatás 1950-ben (Die Ausgrabung von Lebőhalom im Jahre 1950. Arch. Ért. 1958. 132—153.

¹⁸ Banner—Bálint, Dolg. 1935, S. 76—96.

¹⁹ Ausgrabung von J. Csalog.

²⁰ Ausgrabung von Gazdapusztai Gy.

²¹ Korek—Patay, A Bükki kultúra elterjedése (Die Verbreitung der Bükker Kultur) Régészeti Füzetek, Ser. II, 2 (1958).

²² a. a. O. S. 49.

²³ Orna-Bařa Milošćić, Die Siedlungsgrenzen und Zeitstellung der Bandkeramik im Osten und Südosten Europas. BRGK 33 (1940—50). Taf. IV, 3—10.

²⁴ Korek J., A vadnai neolitikus sírlelet (Der neolithische Grandfund von Vadna). Miskolci Múzeum Évkönyve, 1957. 22—23.

5. Zselizer Einschläge machen sich auffallender Weise im Gebiet der unteren Theiss bemerkbar, und zwar ausschliesslich in Verbindung mit der Theisskultur, (Lebő, Szakálhát, Gorzsa, Szentes-Tüzköves). Das Material von Lebő weist auch die Unterbrechungen der Linien, was für Zseliz (Želiovce) so charakteristisch ist, auf und zeigt uns gut das vollständige Zusammenleben, die Zusammengehörigkeit dieser Kultur mit der Linearkeramik. Die Westgrenze in der Verbreitung der Zselizer Kultur in Ungarn bildet die Donaulinie bis zur Südgrenze von Budapest.²⁵ Auf dem Alföld können wir diese Kultur — abgesehen von den Fundorten in der Umgebung von Vác — mit Bestimmtheit in Pécel antreffen, und es kann angenommen werden, dass sie die südlichen Fundorte entlang der Theisslinie erreichte. Auf Grund der Ausgrabungen in Lebő-Felsőhalom lässt sich ihr Erscheinen auf den Mittelabschnitt der Theisskultur verlegen und sie gilt für organischen Bestandteil der innerhalb der Theisskultur erscheinenden Lebőer Gruppe. Die am Mittelabschnitt der Theiss sporadisch vorkommenden Linienunterbrechungen (Tiszaroff, Bogács) sind wohl nur eine solche Einwirkung, die nur für Versuch jener Geschmacksrichtung angesehen werden darf, die sich während der Wechselbeziehungen herausgebildet haben mag.

6. Die gefärbte Keramik gruppiert sich in der Umgebung des Hortobágy. Sie erscheint zusammen mit einer Keramik vom Mischcharakter, in welchem lineare Verzierungen mit Formen von der Art der Theisskultur und sehr starke Elemente von den knöchelartigen Verzierungen vorkommen. Für sie sind die Stilmerkmale der Linearkeramik, Girlanden aus senkrecht stehenden doppelten Fingereindrücken gebildet, eingedrückte Rippenverzierungen, blasenartige Wulste charakteristisch, zu welchen sich mehr sporadisch auch geritzte Verzierungen gesellen.

Die Materialsammlung bedeutet bei dem heutigen Stand der Forschung nur einen Fundortkataster und es kann damit gerechnet werden, dass diese Kultur auf einem grösseren Gebiet verbreitet war mit dichten Ansiedlungen. Die Ergebnisse der Aufdeckungen werden über die genetischen Verbindungen der einzelnen Gruppen im chronologischen Nacheinander ihrer Siedlungen Entscheidungen bringen können.

József Korek

²⁵ Mit der Verbreitung dieser Kultur beschäftigt sich S. Mithay S. Nagytétény, Arch. Ért. 1936, 85—6.